

Voruta

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai,
bet pasitraukė į pili, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Nr. 10 (627)

2007 m. gegužės 19 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

2 Giedrė SKIPITIENĖ

Kultūros tiltai

5 Sandra
MARCINKEVIČIŪTĖ

Kosmetikos reklama
1904 – 1915 metais

7 Augustinas ICKEVIČIUS

Teologinės išminties ir
dvasingumo milžinas

8 Dr. Aldona
VASILIAUSKIENĖ

Operacijos „Vysla“
60-metis

PRENUMERUOKITE !!!
2007 METAMS

“Voruta”

1 mėn.	–	2.90 Lt
3 mėn.	–	8.70 Lt
6 mėn.	–	17.40 Lt
12 mėn.	–	34.80 Lt

“Voruta” galima
prenumeruoti internete

AUSRA
LENKIJOS LIETUVIŲ LEIDINYS
Nr.7 2007 04 1-15

LENKAI

NESUSITAIKĖ SU VILNIAUS NETEKTIMI

Kovo pradžioje posėdžiavusi Lenkijos lietuvių bendruomenės taryba atkreipė dėmesį į Lenkijos visuomeninio transliuotojo rengiamų laidų tendencingumą ir neobjektyvumą. Turima omenyje Balstogės radijo laida „Magazyn kresowy“. Ir ne tik jos turinys, bet netinkamos sąvokos „kresy“ (liet. paribys, pakraštys) vartojimas laidoje, kur pasakojama apie tai, kas vyksta Lietuvoje ir jos sostinėje Vilniuje. Juolab kad visuomeninis transliuotojas (o toks yra Lenkijos radijas) atlieka ne tik informacinę, bet ir švietėjišką misiją. Tad jam keliama (arba bent turėtų taip būti) kiek kiti reikalavimai negu komercinei žiniasklaidos priemonei. Dabar, kai abi šalys yra Europos Sąjungoje, kai Vilnius 2009 metais būsiąs Europos kultūros sostinė, kaimyninės šalies teritoriją su jos sostine vadinti „kresais“ yra mažų mažiausiai nemandagu ir netinkama.

– Mano nuomone, tai įžeidžianti, anachroniška sąvoka. Nesiskaitoma su objektyvomis realijomis. Norėdamas gerbti, tarkim, lietuvių jausmus, nevadinsiu jų žemės „kresais“. Nebent patys lietuviai norėtų būti lenkų kultūros ar buvusios Lenkijos valstybės „kresais“. Bet žinau, kad nelabai to norėjo ir toliau turbūt nenori, – sako Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto profesorius, literatūrologas Bogusław Bakuła. Tokia nuomonė, sutikime, Lenkijoje nėra dažna. Pats mokslininkas pripažino, kad dėl to jis buvo ne kartą kritikuojamas.

Profesorius sako, kad nostalgija „kresams“, kylanti ant susidomėjimo „mažosiomis tėvynėmis“ bangos, Lenkijoje tampa liguista.

– Tai kažkoks nesveikas žodinis neokolonizmas, bent jau kultūrinis. Man toks kalbėjimo būdas nepriimtinas, juolab kad visiškai apeinami šiuolaikiniai „kresų“ šeiminkai. Su mano tokiu „kresomanijos“ vertinimu lenkai nesutinka. Ne kartą mane kaltino išdavyste. Net buvau „nurašytas“ iš lenkų tautos, – sako mokslininkas.

Vilnius – lenkų miestas

Neseniai lenkų savaitraščio „Wprost“ atlikta apklausa parodė, kad dauguma lenkų nesusitaikė su Lenkijos sienomis, nubrėžtomis po Antrojo pasaulinio karo. Beveik 60 procentų lenkų apgailestauja, kad Vilnius ir Lvovas nepriklauso Lenkijai, per 52 proc. apklaustųjų įsitikinę, kad Vilnius ar Lvovas yra lenkiškos žemės. Komentuodamas šiuos, kaip patys lenkai pripažįsta, stulbinančius apklausos rezultatus, Lenkijos tautos atminties instituto istorikas Antoni Dudek tikina, kad jie atspindi ne lenkų teritorines pretenzijas, bet jo tautiečių sentimentą buvusioms Lietuvos ir Lenkijos Respublikos rytų žemėms, kurias lenkai vadina „kresais“. Pasak jo, nostalgija „kresams“ yra lenkų tautinės savimonės dalis. Negalima šio fakto interpretuoti taip, kad štai daugiau nei pusė Lenkijos gyventojų nori sienų revizijos. Pasak istoriko, tai liudija didėjanti lenkų simpatija lietuviams ir ukrainiečiams.

Ne mažiau iškalinga apklaustųjų amžiaus analizė. Pasirodo, kad su Vilniaus ar Lvovo netektimi nesusitaikė ne tik vyresniojo amžiaus žmonės, bet ir stebėtinai daug jaunimo. Kad Vilnius ir Lvovas prarasti, apgai-

lestauja net 51 procentas jaunesnių nei 29 metų amžiaus lenkų, tai yra tų, kurie užaugo jau demokratinėje Lenkijoje.

Vokiečių savaitraštis „Der Spiegel“ taip pat neseniai atliko panašų tyrimą, tik šiuo atveju dėl savo „kresų“. Paaiškėjo, kad 40 procentų vokiečių apgailestauja dėl Rytprūsių, Silezijos bei Karaliaučiaus netekties. Šio tyrimo rezultatai buvo plačiai komentuojami Lenkijos žiniasklaidoje. Lenkams alergiją kelia ypač Erikos Steinbach vadovaujamos organizacijos, vienijančios iš Lenkijos po Antrojo pasaulinio karo iškeldintus vokiečius ir jų palikuonis, veikla. Ypač kritikuojamas sumanymas statyti Berlyne Iškeldintųjų centrą bei tai, jog šį sumanymą remia kai kurie Vokietijos politikai.

Prarastų žemių atminimo „institucionalizacija“

Praėjusių metų rudenį Varšuvoje buvo įkurtas „Kresų“ institutas, kurio tikslas – dokumentuoti ir tirti rytų „kresų“ istoriją ir vykdyti edukacinę veiklą. Šio instituto steigiamąjį aktą pasirašė Varšuvos laikinasis meras Kazimierz Marcinkiewicz. Idėją parėmė vadinamosios „kresų“ – Vilniaus, Gardino, Lvovo ir kitų žemių „mylėtojų“ – organizacijos ne tik Lenkijoje, bet ir užsienyje. Kaip skelbia instituto steigėjai, šios įstaigos tikslas yra „keisti lenkų požiūrį į rytų „kresus“. Institutas veikai pradėti gavo iš sostinės savivaldybės šimtą tūkstančių zlotų (patalpoms remontuoti). Ateityje tikimasi ne tik savivaldybės, bet ir valstybės paramos. Instituto direktoriumi paskirtas Varšuvos universiteto

Nukelta į 8 p.

PURVINAI IŠ SMELTĖS...

„Vorutos“ pokalbis su Martynu PURVINU

Marija ir Martynas Purvinai savo bute, Kaune

Gal prisistatytumėte „Vorutos“ skaitytojams, kas gi yra Purvinai, iš kur jie kilę, koks Jūsų giminės medis?

Martynas Purvinas: mano protėviai, tėvai ir seneliai kilę iš Klaipėdos krašto. Į pietus nuo

Klaipėdos buvo nemaža gyvenvietė – Smeltė. Anksčiau tai buvo miestelis, dabar beliko tik Klaipėdos dalis. Mano prosenelis gyveno Smeltėje. Nacių laikais žmonės spaudė visais aspektais, bet nutiko ir savotiškai juokingas dalykas. Naciai padarė vieną gerą darbą: jų nurodymu kiekvienas gyventojas turėjo surinkti išsamių žinių apie savo genealoginį medį. Kaip ir visais laikais, žmonės neturėjo tokiems dalykams laiko, bet tuomet žmonės dažnai vaikščiodavo į bažnyčią ir gaudavo iš klebono įvairių išrašų. Taigi mano tėvas dar Antrojo pasaulinio karo metais gautą pažymą apie savo genealoginį medį išsaugojo ir dabar tai yra labai įdomu, juk daugelis bažnytinių knygų neišliko.

Nemažai Purvinų gyveno Kuršių nerijoje, dar dabar tebėra kapinėse tiek Nidoje, tiek Juodkrantėje kryžių su Purvinų pavardėmis. Ir pavardės kilmė yra kuršiška, išvertus į lietuvių kalbą būtų Pabališkis ar panašiai, t.y. žmonės, gyvenantys prie balų. Kadangi prie Nemuno pelkių buvo pakankamai, matyt, ir tų Purvinų užtekdamo.

Nukelta į 6 p.

IŠ KRAŠTO PAMINKLŲ KARTOGRAFAVIMO ISTORIJOS

DANUTĖ MARDOSIENĖ IR LIETUVOS KULTŪROS PAVELDAS

Tomas DUKSA, Nacionalinė žemės tarnyba prie ŽŪM

Apie kartografę Danutę Janę Žiūkaitę-Mardosienę galima kalbėti įvairiais aspektais. Ji valstybės tarnautoja, Vilniaus universiteto dėstytoja, toponimikos specialistė, visuomenininkė, įvairių draugijų narė, visuomet aktyvi įvairių aktualių problemų dalyvė. Lietuvos kultūros paveldo tema yra aktuali ne tik dabar, bet buvo ir anais – sovietinio ateistinio laikotarpio, laikais. Danutė Mardosienė neliko abejinga kultūri-

niam paveldui ir darbinės veiklos pradžioje yra prisilietusi prie istorinio palikimo išsaugojimo. Apie Danutę pakalbėti šią dieną yra puiki proga todėl, kad 2007 metų balandžio 28 dieną Ji – Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos GIS ir kartografijos skyriaus vedėjos pavaduotoja atšventė 60 metų jubiliejų. Jubiliejinę šventę sutampa su kitu šiais metais svarbiu įvykiu Danutės gyvenime, prieš 35 metus ji dalyvavo reikšminguose darbuose, kai fotogrametriniu metodu buvo pradėta fiksuoti arkikatedros bazilikos – krašto istorijos simbolio, krikščioniško Lietuvos paveldo, svarbiausio klasicizmo stiliaus pastato Lietuvoje eksterjeras ir interjeras. Fotogrametrinė kamera fikso Vilniaus arkikatedros pagrindinio ir šoninių fasadų kolonadas su fasadų nišose esančiomis skulptūromis, barokinės Šv. Kazimiero koplyčios interjerą – altorių su skulptūriniu dekoru, koplyčios nišose stovinčias statulas, šalia koplyčios esančią skulptūrą „Artimo meilė“ bei kitas interjero detales su ornamentiniu dekoru (nuo 1956 iki 1988 metų katedroje buvo įrengta Paveikslų galerija).

Nukelta į 2 p.

Kultūros tiltai

Giedrė SKIPITIENĖ, Bitėnai

Užmaršties guobų atspindžiai šešėlių krašto upėse

Šiomet sukako 90 metų, kai Tilžėje (dabar Sovetskas) gimė vokiečių rašytojas ir poetas Johannesas Bobrovskis. Ši data atėjo ir praėjo tyliai ir nepastebimai. Kaip man, gyvenančiai Pagėgių savivaldybėje, šito nesinorėjo. Neišgirdau, kad poeto ir rašytojo, „Lietuviškų fortepionų“ autoriaus, gimtadienis būtų kaip nors paminėtas jo

Johannesa Bobrovskis, nuotrauka iš Šilutės muziejaus fondų

jaunystės, jo meilės krašte prie Jūros upės. Ar buvo padėta atminimo gėlė Mažojoje Lietuvoje, kuriai jis atidavė savo talentą? Kad ir kaip bebūtų apmaudu dėl kultūrinio užmaršumo, bet norėtusi priminti, o gal prisiminti, Johannes Bobrovskio gyvenimo faktus, kurie glaudžiai susiję su Mažąja Lietuva. Tai rašytojo vaikystės ir jaunystės metai, jo kūrybai suteikę lietuviškumo bruožų ir temų. Johannesas Bobrovskis – vienas iš tų rašytojų, kurių kūryboje ryški ne vien tik lietuviška aplinka, bet ir karo išsekinto ir išniekinto žmogaus, praradusio Tėvynę, širdgėla ir dvasinės žaizdos.

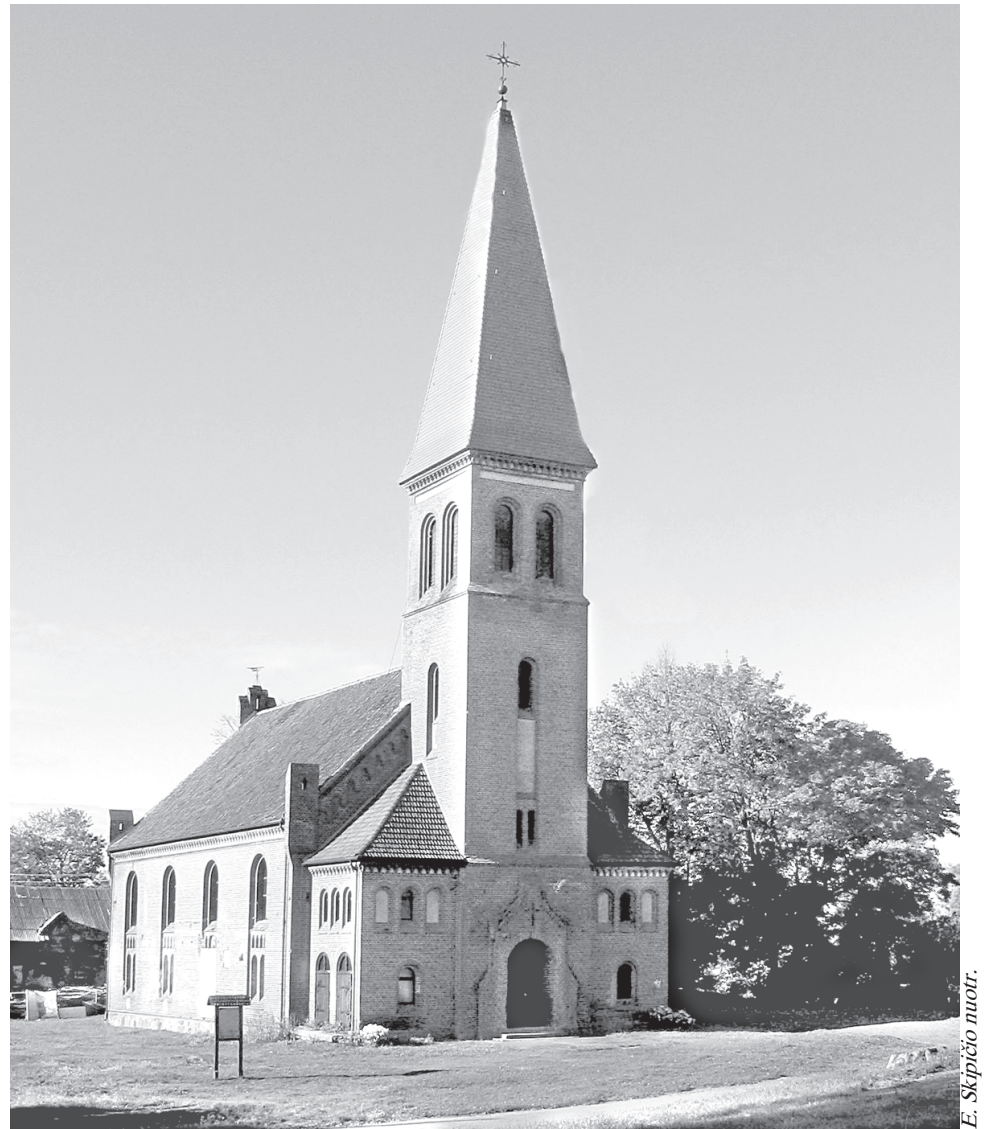
Atminties siauruko kelias

Johannesas Bobrovskis gimė 1917 m. balandžio 9 dieną. Mozūrijos vokiečių šeimoje, kuri sūnaus gimimo metu buvo beveik atsitiktinai atsidūrusi Tilžėje. Johannesas tėvelis dirbo geležinkelio sistemoje, todėl dažnai tekdamas keisti darbo vietą. Jaunasis Bobrovskis gyveno ne tik Tilžėje, bet ir Karaliaučiuje, Berlyne. Johannesas gimtasis namas Tilžėje stovėjo toje dalyje, kur labiausiai reikėsi lietuvių. Netoliese buvo miestelėnų mėgiamas Jokubynės parkas su lietuvišku etnografiniu nameliu-muziejumi, mylimos karalienės Luizos skulptūra. Šiame parke vykdavo lietuviškos muzikos koncertai, Vydūno vadovaujamas choras giedojo lietuviškas giesmes. Aukštojoje gatvėje, kuri skrodė Tilžės miestą išilgai ir, toliau už miesto virto keliu į Karaliaučius, virte virė dviejų kultūrų (vokiečių

ir lietuvių) gyvenimas. Šioje gatvėje 78 numeriu pažymėtame name veikė Enzo Jagonasto „Lituanios“ spaustuvė, leidusi lietuviškus raštus. Turgaus dienomis Tilžės gatvėse klegėjo lietuviška šnekta. Pardavę savo sūrius, sviestą, pyragus, žuvis, aplinkinių kaimų ūkininkai, amatininkai, žvejai pasklisdavo po prašmatnias Tilžės parduotuves pasigrožėti ar nusipirkti įmantresnių pramoninių, galanterijos prekių, audinių, buitinės technikos, kitokių reikalingų daiktų bei mažmožių. Nors vėliau Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos ir Tilžė, likusi už Nemuno, Vokietijos valstybėje, jau nebuvo toks artimas miestas, bet aplinkiniai gyventojai to atskyrimo beveik nepajuto. Jie naudojos įvairiomis sienos kirtimo lengvatomis, be to, vizos buvo labai pigios, pvz., bilietas siauruku geležinkeliu iki Mikytų kainavo 40, o, viza į Lietuvą – 10 pfeningių. Didelę laiko dalį, o ypač vasaromis, Johannesas Bobrovskis praleisdavo dešiniajame Nemuno krante, prie Jūros ir Nemuno santakos esančiuose kaimuose – Vilkyškiuose ir Mociškiuose, pas močiutę. Bobrovskio vaikystės metais tarp lietuvių ir vokiškumo krašte buvo nusistovėjusi tam tikra pusiausvyra, bet Klaipėdos kraštą pradėjus administruoti prancūzams, vėliau jį prijungus prie Lietuvos, galiausiai į valdžią Vokietijoje atėjus Hitleriui, konfliktinė situacija tarp lietuvių ir vokiečių sustiprėjo. Tačiau Vilkyškių apylinkėse didžioji gyventojų dalis save laikė vokiečiais ir prijungimą prie Lietuvos, bei kitus su tuo susijusius ar nesusijusius įvykius priėmė kaip neišvengiamą būtinybę, kuri jų labai nepalietė, be to, paribio gyventojai mokėjo prisitaikyti prie dažnokai juos ištinkančių istorinių pokyčių. Todėl Johannesas Bobrovskis, leisdamas vasaras pas močiutę Vilkyškiuose ir Mociškiuose, kalbine prasme jautėsi patogiai, dėl kokių nors reikalavimų ar kalbos suvaržymų, matyt, problemų nekilo. Nors Johannesas Bobrovskis augo vokiškoje aplinkoje, lietuvių kalbos nemokėjo, bet kūryboje pasireiškė kaip giliai žinantis, suprantantis lietuvių pasaulėžiūrą, kultūrą, tautosaką.

Tilžė – Vilkyškiai

Vilkyškiuose gyveno Johannesas Bobrovskio močiutė iš motinos pusės. Ši Bobrovskio giminės šaka buvusi taip pat iš Mozūrijos, bet močiutė antrą kartą išteko už vilkyškio, puikaus ir tauraus žmogaus, ūkininko ir gyvulių supirkėjo, turėjusio sodybą Vilkyškiuose ir ūkelių greta esančiame Mociškių kaime. Vilkyškių name ilgai niekada neapsigyveno Johannesas, o seneliai daugiau laiko leido Mociškiuose. Johannesas buvo pilna visur – Vilkyškiuose, ir Mociškiuose. Mociškių kaimas neapsakomai gražus – akim neaprepiama pievų galybė, gausybė paukščių ir jų klegesio, vingrūs ir išraiškingi Jūros krantai, paslaptingo žavesio kupinas kelias, at-

Vilkyškių evangelikų liuteronų bažnyčia.

einantis nuo Vilkyškių ir nuvingiuojantis tolyn miškais Jurbarko pusėn, siaurukas geležinkelis, suteikiantis tam tikro egzotiškumo ir judrumo išpūdį. Tame pačiame Mociškių kaime, kiek toliau nuo plento, miške už smėlėto kapinių kalnelio, ant pat Jūros kranto gyveno Budriai. Ši šeima buvo lietuvininkai ir, bent jau namuose, nebuvo visiškai atsisakę lietuvių kalbos. Sodyba didelė – grakštus, stilingas gyvenamasis namas, ūkiniai pastatai, ant Jūros kranto, romantiškas, pilnas alyvinių obuolių kvapo, sodas. Šios šeimos dukra Joana, 1943 metais išteko už vokiečių kareivio Johannes Bobrovskio. Jaunuoliai bendravo nuo vaikystės. Gali būti, kad ši draugystė, ypač stiprino Johannesą veržimąsi kas metai vasaromis atostogauti Vilkyškiuose ir Mociškiuose net tada, kai politiškai tai būdavo sunku, sudėtinga ir rizikinga.

Vilkyškių evangelikų bažnytelėje mažasis Johannesas buvo pakrikštytas, vėliau ten pat konfirmuotas. 1943 metais bažnytinė Joanos Budrus ir Johannes Bobrovskio santuoka užregistruota taip pat šioje bažnyčioje. Miestai, kuriuose Bobrovskiui teko gyventi, buvo su laikinumo prieskoniais, o Vilkyškių apylinkės buvo ta vieta, kuri vadinama tėviške. Šią žemę Bobrovskis mylėjo, ją jautė, pažino ir visą gyvenimą sielosi ją praradęs. Kai Bobrovskis buvo atrastas kaip poetas, tai pirmiausia ir buvo įvardytas tėviškės poetu, kas poetams didelės garbės nedaro, nes neišryškėja jų talentas, jie taip ir lieka primityvioje „tėviškės“ stadijoje. Su Bobrovskiū buvo kitaip. Jis apdainavo, mistifikavo, apverkė tėviškę ir iškilo kur kas aukščiau už „tėviškės“ poetus. Jis prisiėmė ir dalį kaltės dėl to, kad yra tos tautos, kuri sukėlė karą, atnešusi siaubingų nelaimių ir netekčių, atstovas. Nors jau jaunystėje reikėsi kaip jautrus humanistas, antifašistas ir bet kokios prievartos priešininkas, bet jam likimas lėmė net 12 metų būti kareiviu. Iš pradžių, tik baigęs vidurinę mokyklą, Johannesas paimamas į privalomąją karo tarnybą, kurioje betarnaujant prasižada tikras karas. Karui baigiantis, Johannesas Bobrovskis – belaisvis Rusijoje. Jis kasa anglis kasyklose kažkur prie Ilmenio ežero. 1949 metais Tarybų Sąjunga ir Vokietija apsieičia belaisviais. Taip po daugelio metų Johannesas Bobrovskis tampa

Rytų (demokratinės) Vokietijos piliečiu. Apsigyvena Berlyne, ramiam priemiestyje, nuosavame name. Unikalus, analitinis protas, gausybė perskaitytų knygų, Bobrovskiui suteikė galimybę, nebaigus jokių aukštųjų mokslų, dirbti mokslo ir enciklopedijų leidykloje redaktorium, – iki pat mirties. Gyventi Johannesui Bobrovskiui buvo lemta neilgai. Mirė staiga, sulaukęs 48-erių metų.

Lietuviškos minties tiltas

Kūrybinis Johannes Bobrovskio palikimas nėra gausus, o ir rašė jis moderniai: veiksmo mažai, vis monologai, grįžimai į kitą laiką ir vėl stabtelėjimai šiame laike, tai skaitytoją verčia būti pasirodusiam netikėtumams. Be abejonės, savita poezija, kuri išversta ir į lietuvių kalbą, puikūs apsakymai – daug kas juos pavadina Europos literatūros perlais, romanai, „Levino malūnas“ ir „Lietuviški fortepionai“ taip pat išversti į lietuvių kalbą.

Režisierius Jonas Jurašas Kauno dramos teatre yra pastatęs spektaklį „Smėlio klavyrai“ romano „Lietuviški fortepionai“ motyvais, Drezdene pagal šį romaną pastatyta opera.

Johannes Bobrovskio žvaigždė suspindo keistu laiku. Griuvo Berlyno siena, subyrėjo socialistinis „lageris“, ir daugybė toje sistemoje kūrusių rašytojų, poetų nugrimzdė už marš. Išliko vienas, kitas. Vienas iš tokių, kuris ne tik išliko, bet ir iškilo, neabejotinai yra Johannesas Bobrovskis. Jo kūryba buvo atrasta iš naujo, įgavo plėtros ir pažinimo pagreitį. Europa, ypač rytų kraštai, Sarmatijos žemė, kurią savo poezijoje apdainavo J. Bobrovskis, galėjo plačiau susipažinti su šio poeto ir prozininko kūryba. Lietuvoje taip pat buvo išleista Bobrovskio apsakymų rinktinė, jo romanai „Levino malūnas“ ir „Lietuviški fortepionai“, poezijos rinktinė „Sarmatijos metas“. Daug įvairių suartėjimo ir Bobrovskio kūrybos skleidimo akcijų organizavo Vokietijos intelektualai. Tai ir fotografijų paroda, susijusi su vietomis, kuriose Bobrovskiui, savo ar ne savo noru, teko pabuvoti ir kurias jis apdainavo savo lyrikoje. Tai ir konferencija „Naujas gyvenimas po senu stogu“, Bobrovskio kūrybos tyrinėtojų ir gerbėjų eks-

Johannes Bobrovskio močiutės namas Vilkyškiuose, kuriame prabėgo rašytojo jaunystė

Kultūros tiltai

Giedrė SKIPITIENĖ, Bitėnai

Atkelta iš 2 p.

kursijos ir pavienių lankytojų srautai veržesi į rašytojo tėviškę. Savo pastebėjimus šie aprašydavo įvairių, dažniausiai Vokietijos laikraščių, puslapiuose, kelionių išpūdžių arba mokslinėje literatūroje. Visi atsiliepimai buvo palankūs ir tolerantiški jaunai tik susikūrusiai Lietuvos valstybei. Vaizdai, kuriuos buvo galima stebėti Bobrovskio tėviškėje, nebuvo malonūs. Sovietmečiu suniokotas, su nevalyvumo ir nepagarbos ženklais svečius pasitikdavo kraštas, kuriame augo, brendo ir formavosi būsimasis rašytojas Johannesas Bobrovskis. Karas ir pokaris nesunaikino nei namo Vilkyškiuose, nei Mociškiuose, nei Budrių sodybos, bet pokarinis plėšikavimas, didelė gyventojų kaita, svetimumo ir nemeilės kraštui pasireiškimas padarė savo. Namai apgriuvę, aptrupėjusiu tinku, negrabiai paremontuoti, kėlė gaudulį. Be abejo, buvo pateikinijami įvairūs pasiūlymai, kaip Lietuva galėtų įamžinti rašytojo atminimą. Tokių vietų keletas. Pirmiausia: bažnyčia Vilkyškiuose, pastatai Vilkyškiuose ir Mociškiuose, Budrių namas ant Jūros upės kranto.

Tilžėje, dabar Kaliningrado sričiai priklausančiame, Sovetsko vardu pavadintame mieste, ant vieno tos gatvės, kurioje gi-

iš Lietuvos ir užsienio, kad pamatytų gamtos stebuklą – Raganų eglę, sovietmečio barbarizmo pavyzdį – suniokotą Šereitlaukio dvarą, rojaus erdvėmis alsuojančią Jūros ir Nemuno santaką, Ragainės miesto panoramą, puikiąsias panemunės pievas, unikalią augmeniją, ežerėlius, legendomis ir padavimais apipintą Rambyno kalną.

Mociškių namelis stovi visai netoli kelio, medyje gandalizdis, kleketuoja anksti sugrižę gandrai, bet užmetus žvilgsnį nuo plento į jaunos šeimos gyvenimą sodyboje, pasigendi elementarios tvarkos ir jaukumo. Pabandžius priartėti ir nufotografuoti namą bei kiemą iš arčiau, šeimnininkas pareiškė, kad tai privatu ir pasiūlė pasišalinti. Visa tai tiesa, bet ar daug savo prakaito ir investicijų šis pilietis sodybon sudėjo, gal reiktų sutikti kultūringiau, tuo labiau, kad ši šeima žino namo istoriją ir su besidominčiais šiuo kraštu ir J. Bobrovskio gyvenimu teks dar ilgai susidurti. Pasukus iš plento kairėn į miškelį, priartėjame prie Budrių sodybos. Deja, to, kas sulaukė mūsų dienų, sodyba pavadinti sunku. „Gyvas“ stovi tik gyvenamasis namas, sukiužęs šulinyje ir gandalizdis su gandrais Galu į Jurbarko – Klaipėdos plentą remiasi močiutės namas

Johanneso Bobrovskio žmonos Joanos Budrius tėvų namas Mociškiuose

mė Johannesas Bobrovskis, namų yra memorialinė lenta. Dabartiniai to miesto gyventojai ir valdžia suprato, kad istorijos neperrašysi. Nors prieš keletą metų apie J. Bobrovskio atminimo įamžinimą iš anapus Nemuno skambėjo skeptiškai argumentuojami atsiliepimai: „Jis buvo vokiečių kareivis“.

Lietuvoje tai nėra svarbu. Tačiau per septyniolika nepriklausomybės metų Johanneso Bobrovskio įamžinimui nei Vilkyškiuose, nei Mociškiuose vietos neatsirado.

Vilkyškiuose. Namas neblogai prižiūrimas, šeimnininkai domisi, apie Bobrovskį žino daug ir galėtų Bobrovskio muziejaus gidais dirbti, tik kad to muziejaus nėra. Dietmar Albrecht, rašydamas knygą „Keliai į Sarmatiją“, (lietuviškai išleista dar 1998 m.) džiaugiasi ir tiki, kad tai netrukus Vilkyškiuose bus įgyvendinta. Arthur Hermann knygoje „Lietuvių ir vokiečių kaimynystė“ (lietuviškai išleista 2000 m.) neabejoja, kad Johannesas Bobrovskis užims deramą vietą ne tik vilkyškiečių, bet ir visos Lietuvos gyvenime. Deja!

Johanneso Bobrovskio močiutės sodyba Mociškiuose

Bažnyčia, kurioje Bobrovskis buvo krikštytas, konfirmuotas, kurioje tuokėsi, seniai atstatyta ir puošia Vilkyškių miestelį. Galėtų ant šios bažnyčios sienos puikuotis nors mažytė lentelė apie rašytoją. Pro šią bažnyčią praeina Klaipėdą su Kaunu jungiantis plentas, pro pat duris vingiuoja senas, istoriškai svarbus, buvęs Tauragės – Ragainės vieškelis. Šiuo keliu traukia pulkai turistų

Johanneso Bobrovskio asmenybė, lyg tiltas jungiantis dvi istoriškai labai artimas tautas, galėtų vėl jas susieti kultūriniam bendradarbiavimui, suartinti paprastus žmones, tuo labiau, kad Bobrovskis stovėtų mūsų, lietuvių, pusėje. Tuo ir belieka guostis, žiūrint į užmaršties guobų atspindžius šešėlių krašto upėse.

„Gandro pavakariai“ Bitėnuose

Giedrė SKIPITIENĖ, Rambyno regioninio parko vyr. kultūrologė

Renginio „Gandro pavakariai“ akimirka

Vykdamas Jungtinių Tautų vystymo programos ir Aplinkos ministerijos remiamą projektą „Baltųjų gandrų apsauga Rambyno regioniniame parke ugdant gyventojų aplinkosauginį sąmoningumą ir telkiant kaimo bendruomenes“, Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, Rambyno regioninio parko direkcija ir Bitėnų kaimo bendruomenė suorganizavo renginį „Gandro pavakariai“. Šeštadienį, balandžio 21 -ąją, pasipuošę, su pavasarinėmis gėlių puokštelėmis rankose, bitėniškiai prie Rambyno – Bitėnų kapinaičių sutiko svečius – žinomą magnolijų augintoją šilutiškę Eugeniją Murauskienę, kuri vieną medelį nutarė dovanoti Bitėnų kapinaitėms, bičiuliams ir pagalbinkais tapusiems Vilkyškių vidurinės mokyklos gamtos mylėtojus susibūrusius į būrelį „Lašelis“, vadovaujamą mokytojos-metodininės Marytės Gečienės, Šilutės kultūros ir pramogų centro etnografinį ansamblį Verdainę, vadovaujamą Reginos Jokubaitytės.

Kapinaitėse, netoli Vydūno kapo, buvo pasodinta magnolija. Vadovavo pati dovanotoja Eugenija Murauskienė. Sodinio procedūra buvo patikėta vyriausiai bitėniškei, spaustuvininko, Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus vaikaitei Ievai Jankutei, mokytojai Kazimierui Žemguliui, naujam Bitėnų kaimo bendruomenės pirmininkui, kaimo istorinės atminties saugotojos Elenos Grigolaitytės- Kondratavičienės vaikiaičiui Mindaugui Karkleliui. Medelį palaistė mažieji Bitėnų kaimo gyventojai, tuo simboliškai išpareigodami jį visada globoti. „Dar nei vienas mano magnolijos sodinukas nebuvo taip laukiamas ir taip iškilmingai pasodintas, kaip šis“ – sakė Eugenija Murauskienė.

Susirinkusieji į anksto paruoštas vazeles merkė savo atsineštus žiedus ant žymiųjų ir visai į užmarštį nuėjusių bevardžių kapų, tuo išreiškdami pagarbą čia gyvenusiems, kraštą puoselėjusiems, gerį bei gerbūvį kūrusiems.

Po to visi susirinko į Bitėnų kaimo centre esančios Birutės ir Kazimiero Žemgulių sodybą, kur iškilo „namelis“ nuotolinio gandrų stebėjimo prietaisui (monokliui) nuo lietaus, saulės, dulkių, vibracijos pasislėpti. Šis prietaisas nukreiptas į kitoje kelio pusėje, pušynėlyje, esančią gandrų koloniją. Vaizdą jis didina 60 kartų, todėl ne tik turistams, bet ir bitėniškiams bus smalsu stebėti gandrų gyvenimą. Rambyno regioninio parko ekologė Inga Būdytienė, kasmet stebinti ir užrašanti pagrindinius duomenis apie gandrų parskridimą, perėjimą, išskridimą, dabar pakvietė ir įpareigojo tai daryti bitėniškius, kurių sodybose peri gandrai. Ji įteikė stebėjimo lentas ir specialius rašiklius šiam darbui atlikti. Nors oficialiai į sodybas parskrendančių gandrų niekas iki šiol „nesurašinėjo“, bet visi žino, kad pirmieji į Bitėnus parskrenda Žemgulių gandrai, tad ponas Kazimieras Žemgulis

buvo paskelbtas „Gandrų „tėvu“ ir, lydimas „gandro“ bei pulko „varlių“, visus pakvietė į savo erdvę kiemą. Čia gandas ir varlės (Vilkyškių vid. m-los mokiniai), šmaikščiai gvildeno klimato kaitos problemas, grėsmę varlėms, gandrums, o dėl to ir žmonių vaikams.

Susirinkusieji aiškinosi, kas iš jų tikras bitėniškis, o kurį gandas kitoje vietoje paliko. Bitėnuose gimusieji pasakojo jiems tėvų pateiktas atsiradimo istorijas. Pasirodo, kad juos visus yra atnešę gandrai, bet ne visus tiesiai į namus. Atsirado ir kopūstų lauke paslėptų, ir per kaminą atkeliavusių. O štai Ieva Jankutė prisiminė, kad Merguvos ežero vanduo kadaise buvo tyras ir skaidrus, jame žydėję nuostabios vandens lėlės. Per Jonines tėveliai lėlįs žiedė radę gandro atneštą mažytę mergytę.

Tie, kurie yra gimę ne Bitėnuose, laikė egzaminą iš Bitėnų kaimo ir Rambyno kalno istorijos, bet azarto pagauti, prie jų prisijungė ir „tikrieji“ bitėniškiai.

Projekto vadovė Diana Milašauskienė apdovanojo bitėniškius ir svečius dar spaustuvės dažais tebekvepiančiais laikraščiais „Rambynas“ ir 4 atvirukų komplektais su Bitėnų vaizdais. Bitėnai dar nėra turėję savo laikraščio, nors ir yra spaudos bei knygnešių Meka vadinami. Martynas Jankus savo spaustuvėje yra spausdinęs Joninių šventės ant Rambyno programas ir pakvietimus. Po Antrojo pasaulinio karo, sovietmečiu, Pagėgių rajonas išleido keletą numerių Joninėms skirto laikraščio „Paparčio žiedas“. Kol kas laikraštis „Rambynas“ bus išleidžiamas du kartus per metus, bet, matyt, yra toks lauktas ir toks mielas, kad pasibaigus projektiniam finansavimui, bus sėkmingai leidžiamas rėmėjų lėšomis. Gal jo leidėjai bus Rambyno regioninio parko direkcija, o gal sustiprėjusi ir susitelkusi Bitėnų kaimo bendruomenė.

Nors Bitėnų kaimo šlovė priblėsusi, bet senbuviai ir kolekcininkai dar prisimena ir saugo keletą atvirukų, išleistų 19 amžiaus pabaigoje ir 20 amžiaus pradžioje Tilžėje, Ragainėje ir kituose Mažosios Lietuvos miestuose, kuriuose klestėjo poligrafijos pramonė. Po daugelio metų bitėniškiai ir svečiai vėl gali džiaugtis puikiais atvirukais su Bitėnų kaimo vaizdais.

Po tokios turiningos programos, prasiėjo tikri pavakariai. Ant lauko virta Rambyno žolių arbata gaivino per metus, bet „Verdainės“ ansamblio pokštai, šokiai ir dainos visus subūrė į ratelius, kėlė nuotaiką.

Bitėniškiai vėl susirinks rugpjūčio 24-ąją, kai gandrai, išskridami į šiltuosius kraštus, „išsineš pavakarius“, palikdami mus ilgam ir niūriam žiemojimui. Mes juos išlydėsime, primindami, kad gimtinėje jie laukiami ir gerbiami, palinkėsime gero kelio ir sėkmingo bei ankstyvo grįžimo kitą pavasarį.

IŠ KRAŠTO PAMINKLŲ KARTOGRAFAVIMO ISTORIJS

DANUTĖ MARDOSIENĖ IR LIETUVOS KULTŪROS PAVELDAS

Tomas DUKSA, Nacionalinė žemės tarnyba prie ŽŪM

Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos specialistai ekspedicijos metu. Antroje eilėje antra iš kairės D. Mardosienė, centre laboratorijos mokslinis konsultantas prof. V. Vainauskas

1970 metais baigusi studijas, Danutė pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto žinybinėje Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijoje, kuri jos profesinei veiklai ir darbinei karjerai turėjo lemiamos reikšmės. Laboratorijos kolektyvą sudarė diplomuoti specialistai – Gamtos fakulteto absolventai, fakultatyviai baigę fotogrametrijos specializaciją. Laboratorijos vedėju buvo paskirtas VU Gamtos mokslų fakulteto auklėtinis kartografas A. Sitonis, nuo 1975 metų – A. Pilipaitis. Mokslinio konsultanto pareigos buvo patikėtos prof. V. Vainauskui, laboratorijos mokslinis vadovas iki 1977 metų buvo doc. R. Vilūnas, po to – prof. Č. Kudaba.

Idėja fotogrametriniu metodu kartografuoti vertingus Lietuvos architektūros paminklus kilo Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete – doc. R. Vilūnui, kai 1968 metais UNESCO iniciatyva Paryžiuje buvo priimta rekomendacija „Dėl kultūros paminklų fotogrametrinės medžiagos archyvų visose šalyse sudarymo“. Paskelbus šį dokumentą, daugelyje šalių suaktyvėjo kultūros paveldo fotogrametriniai matavimai. Doc. R. Vilūno iniciatyva, pritarus Kultūros bei Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijoms, 1969 metais Gamtos mokslų fakultete buvo įkurta žinybinė Inžinerinės fotogrametrijos laboratorija. Jos steigėjai buvo Vilniaus valstybinis universitetas ir Kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba. Tai buvo vienintelė tuo metu tokio profilio laboratorija ne tik Lietuvoje, bet ir Pabaltijo respublikose, vykdanči Lietuvos kultūros paminklų inventurizaciją. Laboratorijos funkcijos – fotogrametriniu būdu kartografuoti Lietuvos istorijos, kultūros paveldo paminklus, apsaugoti juos nuo dirbtinio ir savaiminio išnykimo bei aprūpinti projektuotojus, restauratorius aukšto tikslumo grafine dokumentacija, sukurti fotogrametrinį archyvą. Kartografuojant statinių fasadus buvo taikomi pavienio vaizdo fotogrametrinis ir stereofotogrametrinis metodai, kurių dėka kartografuojamąjį objektą galima tiksliai užfiksuoti erdvėje ir atvaizduoti grafiškai. Fotogrametrinės kameros pagalba buvo atliekama architektūros (ir mažosios architektūros paminklų) fasadų fotogrametrinė nuotrauka. Fotovaizdai stiklo plokštelėse su kultūros paveldo objektų geometrine. Informacija buvo skirti paminklų, tikslams matavimams šiuolaikiniais prietaisais. Šių prietaisų pagalba buvo sudaromas kultūros paveldo objekto trimatis vietovės modelis-stereopora.

Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos užsakymu nuo 1970 metų buvo vykdomi sistemingi Lietuvos respublikinės ir vietinės reikšmės architektūros paminklų kompleksiniai kartografavimo darbai: paminklų fotogrametrinė nuotrauka (stereofotografavimas), statinių matavimai klasikiniu būdu, objekto teritorijos topogeodezinė nuotrauka, atskirų statinių detalių fotofiksacija. Visa lauko kartografavimo medžiaga buvo kameraliai apdorojama universaliais stereofotogrametriniais prietaisais. Prie šių sudėtingų fo-

togrametrinių prietaisų dažniausiai dirbo Danutė Mardosienė. Apdorojant informaciją, gautą iš fotovaizdų, buvo sudaromi Lietuvos pilių, buvusių dvarų pastatų ansamblių, bažnyčių, etnografinių kaimų sodybų eksterjerų ir interjerų brėžiniai.

Jubilieit per pirmąjį darbinės veiklos dešimtmetį, 1970 – 1980 metais, teko dalyvauti kompleksinėse lauko ekspedicijose. Ji kartu su kitais laboratorijos darbuotojais nuo 1971 metų dalyvavo Lietuvos archeologijos objektų (piliakalnių ir pilkapynų) kartografavimo, darbuose, kūrė kultūros vertybių teritorijų ir buvusių dvaro parkų topografinę nuotrauką. Pasibaigus ekspedicijų laikotarpiui, Danutė ir kiti laboratorijos darbuotojai sudarinėjo pilių, buvusių dvarų pastatų ansamblių, sakralinių pastatų, etnografinių kaimų pastatų brėžinius. Užsakovo prašymu buvo atliekamas viso arba tik konkrečios kultūros paveldo paminklo dalies (fragmento) stereofotogramų apdorojimas ir sudaromi jų stambaus mastelio – M 1:50, M 1:20 (statinių fasadų išklotinės, planai, pjūviai, detalės, mazgai ir pan.) brėžiniai.

Danutė kartu su kitais laboratorijos darbuotojais į inventorizavo daugelį Lietuvos ir kaimyninių šalių paveldo objektų, iš kurių paminėsime tik unikaliausius architektūros statinius: Vilniaus artilerijos bastionas, Alumnatas (Vilniuje), Krėvos pilis (Baltarusija, Smurgainių raj.), Ikškilės bažnyčia, statyta 1185 metais (Latvija, Ogrės raj.), Biržų pilis, Medininkų pilis, Trakų Salos pilies priešpilis, Vilniaus Aukštutinė pilis, Panemunės (Gelgaudų) pilis, Raudonės pilis, Vilniaus arkikatedra, Palėvenės vienuolynas, minaretas (Kėdainiuose), buvusių dvarų pastatų ansambliai – Šateikių (Plungės raj.), Noriūnų (Kupiškio raj.), Siesikų (Ukmergės raj.), Raguvėlės (Anykščių raj.), Vilkėnų, Švėkšnos (Šilutės raj.), Lentvario (Trakų raj.), Plinkšių (Mažeikių raj.), Šešuolių (Širvintų raj.). Teko Danutei dalyvauti Vilniaus, Klaipėdos, Kėdainių, Ukmergės senamiesčių namų kompleksų kartografavimo darbuose, braižyti šių miestų senamiesčių gatvių išklotines.

Kultūros ministerijos Kultūros paminklų mokslinė metodinė apsaugos taryba, prof. J. Glemža, meno istorikas S. Pinkus, architektai prof. K. Šešelgis, G. Baravykas ir kiti ypatingą dėmesį skyrė labiausiai pažeidžiamiems objektams – medinei kultūros paveldo daliai, kuri buvo ir labiausiai pažeista, sunykusi. Buvo galvojama, kaip užtikrinti jų saugų būvį. Kai kurių paminklų (koplytstulpių, medžio skulptūrų, stovinių pakelėse) būklė buvo kritiška, grėsė jų savaiminis išnykimas. Buvo laikomasi nuostatos, kad pirmenybę reikėtų teikti medinių objektų fotogrametriniam fiksavimui vietovėje. Paminėsime keletą iš jų: Palūšės bažnyčia (Ignalinos raj.), Degučių bažnyčia (Šilutės raj.), Luokės bažnyčia (Telšių raj.), Skurbutėnų bažnyčia (Vilniaus raj.) bei etnografinės sodybos – Poškų kaimo (Šalčininkų raj.), Dubininko kaimo (Varėnos raj.), Miežionių, Modžiūnų kaimai (Švenčionių raj.), Minijos, Skirvytėlės kaimai (Šilutės raj.). Danutei Mardosienei, kaip profesionaliai fotogra-

metrijos specialistei, buvo patikėta sudaryti brėžinius meniniu požiūriu sudėtingų objektų su gausiu skulptūriniu dekoru, tarp jų ir mažosios architektūros paminklų. Tai minėti objektai – Vilniaus arkikatedros, kitų bažnyčių eksterjerai ir interjerai, liaudies menininkų, tarp jų V. Svirskio, S. Gailevičiaus, originalūs dekoratyviniai kūriniai: stogastulpiai, koplytstulpiai, kryžiai su statulėlėmis ir kt. Jubilieit stereoplanigrafo pagalba sukurdamo paminklo erdvinį paviršiaus modelį ir pagal stereovaizdo geometrinės informacijos duomenis parengdavo koplytstulpio, kryžiaus brėžinį stambiame mastelyje su įbrėtomis izohipsėmis.

1979 metais švenčiant Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų, Danutės triūsas buvo aukštai įvertintas. Ta proga Maskvoje surengtoje Visasąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje jubilieit atlikti šio laikotarpio unikalus kartografavimo darbai (Vilniaus Arkikatedros fasado skulptūrų planai, M 1:50, mažosios architektūros paminklų koplytstulpių, kryžių brėžiniai) vertinimo komisijai padarė didelį išpuolį. Už šiuos darbus ji buvo apdovanota sidabro medaliu. Šis apdovanojimas paskatino Danutę ieškoti ir siekti naujų tikslų, idėjų, sumanymų, projektų. Ji savo veiklą nukreipia kitų objektų (ne kultūros paveldo) tyrimui.

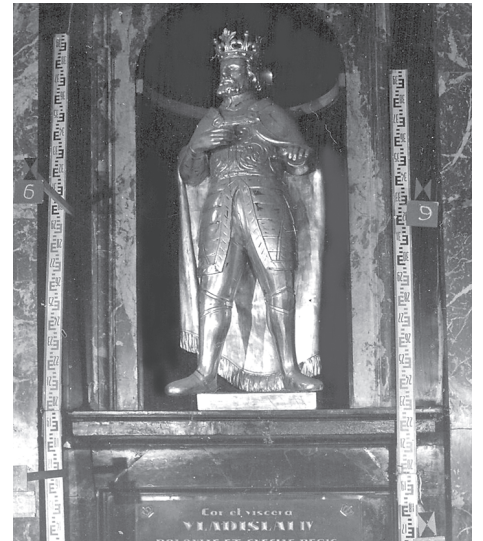
Nuo 1980 metų Danutė, dirbdama Vilniaus universitete, būdama atsakingoji vykdytoja, vėliau – temų vadovė, kartografavo dinaminis gamtinius objektus. Pirmaisiais objektais tapo Vilnelės, Neries didžiosios atodangos, Drūkšių ežero, Elektrėnų vandens saugyklos, Kauno marių, Baltijos jūros priekrantinės dinaminės zonos, Kuršių nerijos pustomos kopos. 1982 metais už Baltijos jūros ir Kuršių marių priekrantinės zonos kartografavimą kompleksiniuose tyrimuose kartu su Mokslų akademijos Geografijos, Botanikos, Ekologijos institutų mokslininkais Jubilieit buvo apdovanota Visasąjunginės liaudies ūkio pasiekimų parodos medaliu.

Kuriantis Lietuvoje naujomis institucijoms, 1990 metais Danutė Mardosienė pakviečiama dirbti Lietuvos geodezijos tarnybos Gamtos išteklių departamento vyriausiąją kartografijos specialiste. Įkūrus Valstybinę geodezijos tarnybą prie Statybos ir urbanistikos ministerijos, ji tapo šios tarnybos Kartografijos skyriaus viršininke ir vadovavo Lietuvos teritorijos topografinio ir navigacinio kartografavimo darbams, oficialių žemėlapių sudarymui ir leidybai. 1997 metais reorganizavus Valstybinę žemėtvarkos ir geodezijos tarnybą, Danutė tęsia kartografinę veiklą Valstybinėje geodezijos ir kartografijos tarnyboje prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nuo 2001 metų jubilieit dirba Nacionalinėje žemės tarnyboje prie Žemės ūkio ministerijos. Jos darbinė veikla susijusi su Lietuvos ortofotografinių ir kitų žemėlapių gamyba, vietovardžių duomenų bazių sudarymu, Lietuvos nacionalinio atlaso rengimu.

cialistais, atstovavo Lietuvą Niujorke, Berlyne, Vienoje vykstančiose Jungtinių Tautų geografinių pavadinimų ekspertų grupės (UNGEGN) sesijose ir konferencijose, pristatydama ataskaitas apie atliktą darbą Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje geografinių pavadinimų nacionalinės standartizacijos srityse.

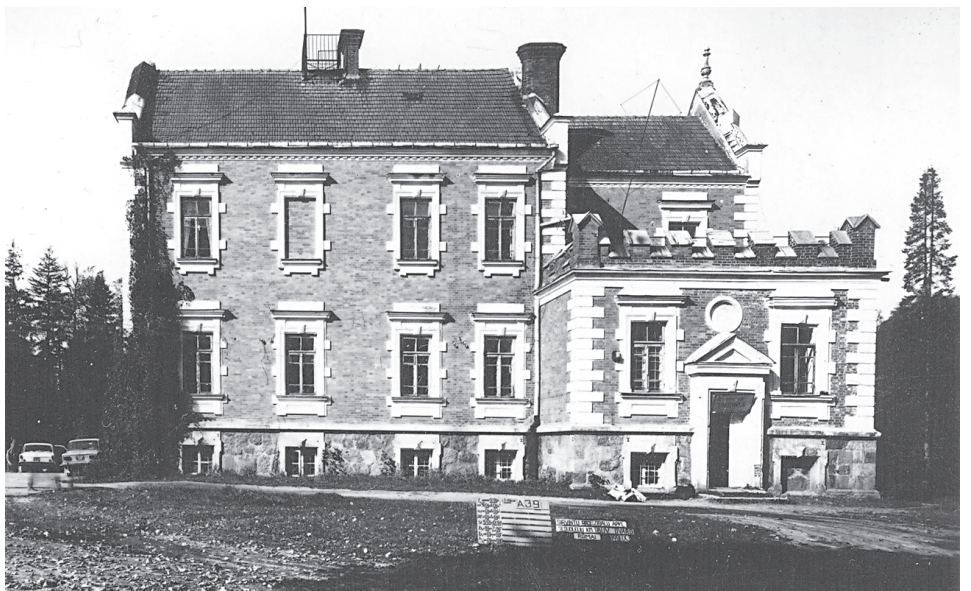
Šiame rašinyje apžvelgtas Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos veiklos laikotarpis, kada Danutė Mardosienė, šio straipsnio autorius ir kiti laboratorijos darbuotojai ekspedicijų metu vykdė Lietuvos kultūros paveldo objektų kartografavimą. Ši fotogrametrinio archyvo unikali kartografinė medžiaga turi būti iš naujo specialistų įvertinta ir panaudota bendro tikslo realizavimui – Lietuvos kultūros paveldo architektūriniais moksliniais tyrimams, architektų rengiamiems projektams, skirtiems nykstančių kultūros paveldo objektų restauravimui arba konservavimui, senamiesčių urbanistinių kvartalų rekonstrukcijai bei šių dienų poreikiams.

Artėjant Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos įkūrimo 40 metų sukakčiai, Vilniaus universiteto 430 metų jubiliejui Lie-

Vilniaus arkikatedra, Šv. Kazimiero koplyčia. Fotogramerine kamera fiksuota karaliaus Vladislavo IV skulptūra

tuvos vardo tūkstantmečio paminėjimui, kultūrinio atgimimo, kultūros paveldo, paminklosaugos temos tampa vis aktualesnės. Lietuvai šiomis progomis reprezentuojant savo istorinę atmintį, rengiant programos „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ tarptautines konferencijas, kultūros paveldo objektų ekspozicijas, reikėtų numatyti, kad su Jubilieit ir kitų laboratorijos specialistų daugiau kaip prieš 30 metų parengta istorijos ir kultūros paminklų archyvine kartografinė medžiaga galėtų susipažinti ne tik šios srities specialistai, bet ji būtų prieinama plačiai Lietuvai ir užsienio visuomenei, besidominčiai Lietuvos paveldo apsaugos problemomis. Lietuvos kultūros paveldo objektus gali išsaugoti ne tik mūsų šalies kultūros ins-

Fotogramerine kamera fiksuotas buvęs Šešuolių dvaro rūmų fasadas

2002 metais Danutė paskiriama Jungtinių Tautų geografinių pavadinimų ekspertų grupės Baltijos skyriaus pirmininke. Vadovaudama Baltijos skyriui, kartu su Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir kitų institucijų spe-

titucijos, įstaigos, bet ir pati visuomenė neabejinga šioms kultūros vertybėms, jos dėmesingas požiūris į paminklinį palikimą, į istorijos ir kultūros vertybių išsaugojimą.

Kosmetikos reklama 1904 – 1915 metais

Sandra MARCINKEVIČIŪTĖ, Vilnius

GERIAUSIAS KOSMETIŠKASIS VAISTAS,

daro veidą
gražesniu ir sveikesniu.

Gražumo versmė.

Patent. Anglijoj.

Krem KAZIMI nuo ŠLAKŲ.

Metamorfoza.

Nuo šlakų vaisto teisingumo prirodymui yra parašas *Cazimi* ir pridėtasis prie kiekvienas dėželės pašinėlis «GRAŽUMO VERSMĖ».

Be parašo *Cazimi* ir Prekybos ir Manufaktūr. Departamento patvirtininto pašinėlio № 4683.

NETEISINGAS.

Parduoda visuose aptiekų ir parfium. magazinuose ir aptiekose.

Šiandieninėje visuomenėje reklama yra tapusi neatsiejama mūsų gyvenimo palydove. Reklamos nepastebėti ar neišgirsti tiesiog neįmanoma. Reklama, kaip reiškiny, yra žinoma jau nuo senų laikų: ji buvo, yra ir bus svarbi bei galinga jėga, formuojanti nuostatas ir žmonių elgesį visame civilizuotame pasaulyje. Ji atlieka daugelį funkcijų – ji naudinga tiek ekonominei, tiek socialinei prasme. Reklama padeda vartotojui susigaudyti begalinėje prekių ir paslaugų įvairovėje, išsirinkti tinkamą produktą, susipažinti su jo savybėmis ir teikiama nauda. Reklama yra viena iš efektyviausių informacijos bei žinių sklaidimo formų šiuolaikinėje visuomenėje. Tačiau reklamos svarba ir poveikis suvoktas jau seniai, taigi ir 1904 – 1915 metais laikraščiuose sutinkama begalė reklaminių skelbimų. Įdomiausias šiuo atveju kosmetikos reklamos. Jų gausa liudija esamą didelę pasiūlą, reklaminius skelbimus siekiama ne tik reklamuoti savo prekę, bet ir daryti poveikį vartotojui.

Manoma, kad žmonės veido ir kūno gražinimu rūpinosi jau prieš 40 tūkstančių metų. Senovės Graikijoje grožio apeigas atlikdavo tiek vyrai, tiek moterys. Pirmasis primityvus reklaminių skelbimas, skirtas kosmetikai, pasirodė Europos laikraščiuose 17 ir 18 amžiuje. Kalbant apie reklamuojamą kosmetiką Lietuvoje 1904 – 1915 metais, reikėtų pradėti nuo to, kad reklamuojama kosmetika skirta ne tik grožiui, bet taip pat turi ir gydomųjų savybių. Dominuoja plaukų, odos ir veido priežiūrai skirtų prekių reklama. 1904 – 1915 metais dažniausiai reklamuojama kremas „Metamorphosa“ ir „Borno – Timoliovo“ muilas. Teigiama, kad kremas nuo šlakų „Metamorphosa“ yra geriausias kosmetinis vaistas, darantis veidą gražesnį ir sveikesnį. Reklamoje nurodomas naudojimo būdas: vietas,

ant veido kuriose yra šlakai, reikia nakčiai patepti storu sluoksniu kremo „Metamorphosa“. Rytojaus dieną reikia nuplauti tas vietas vandeniu ir muilu. Kelerą dienų naudojant šį kremą, oda pradeda kiek luptis, pasidaro šiurkšti, bet šie simptomai ilgainiui išnyksta. Šlakai iš pradžių išblyksta, o paskui ir visai išnyksta, veidas pasidaro daug minkštesnis ir dailesnis. Vėlesnėse reklamose reklamuojamas kremas „Krem Kazimi Metamorphosa“ – vienintelis viso pasaulio moterų pripažintas, galutinai nudildantis inkštirelius, dėmes, nudegimus, raukšles ir kitus veido trūkumus.

Reklamų, skirtų plaukų priežiūrai, gausa liudija apie norą turėti sveikus ir gražius plaukus, taip taip rūpinimusi sveika jų išvaizda. Pavyzdžiui, reklamuojamas vaistas plaukų auginimui „Pilinum“. Teigiama, kad šis preparatas nuo anksčiau išrastųjų vaistų skiriasi tuo, kad plaukai pirma laiko nežyla. Šis preparatas naikina pleiskanas ir sustiprina plaukus. Taip pat plaukų sveikatai skirtas – išradėjo L.

S. Beilino vaistas „Kastolin“. Teigiama, kad nuo kitų vaistų skiriasi tuo, jog sulaiko pradėjusius žilti plaukus. Šie vaistai naikina pleiskanas, sulaiko plaukų slinkimą ir spartina jų augimą. Pasekmes galima pamatyti kelis kartus panaudojus. Taip pat reklamuojamas plaukų priežiūrai skirtas preparatas „Šillern“ (žolelės), teigiama, kad tai vienintelis būdas, padedantis atsikratyti pleiskanų ir plaukų slinkimo bei paspartinantis jų augimą.

Būtina pabrėžti, kad to meto moterys rūpinosi ne tik skaisčia savo veido oda ir plaukų žvilgesiu, bet ir geru kvapu. Tai rodo kvėpalams skirtų reklamų gausa. Kvėpalus įsigyti siūlo A. M. Ostroumovo bendrovė. Šis kvėpalų fabrikas siūlo odekoloną ir kvėpalus „Alpių hiacintas“, kaip teigiama reklamoje: savo „nesulyginamas ko-kybe su kitais kvėpalais“. Kvėpalus teikia ir J. Pružano įmonė, siūlanti didelį kvapų pasirinkimą. S. J. Čepelevieckio ir sūnų fabrikas reklamose pristato savo naujausią išradimą – „Naują gėlių vandenį“ – čia nurodomi net 6 kvapai: „Tikro hiacinto“, „Nila flora“, „Gegutės gobtūvelis“, „Fiolette delice“, „Žydintis šilas“ bei „Rosela france“. Reklamuojasi bendrovė „Ars“, siūlanti aukščiausios rūšies kvėpalus – „Gėlių odekoloną“ – rusiškų, prancūziškų, angliškų ir vokiškų dirbtuvių.

Nemažai reklamos skiriama ir higienos prekėms. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir ypač jam pasibaigus muilas buvo retenybė. Prieš karą žmonės dažnai apnikdavo įvairios epidemijos, kurios dažniausiai baigdavosi ištisų šeimų mirtimi. Todėl švaros palaikymas buvo būtinybė, siekiant užkirsti kelią ligoms. Žmonės muilą gamindavosi ir patys. Iš prekeivių nusipirkę vadinamąjį „muilo akmenėlį“, sumaišydavo su vandeniu ir priedais, iš kurių svarbiausias – svies-

tas. Daugiausia reklaminių skelbimų skirta geriausios rūšies kvėpiančiam tualetiniam „Borno – Timoliovo“ muilui. Šis muilas naudojamas nuo prakaito, saulės nudegimų, šlakų, inkštirų, spuogų ir geltonų taškų. Pridedama, kad šis G. F. Jurgenso išradimas 1893 metais Londone apdovanotas aukso medaliu. Kartu apdovanota S. J. Čepelevieckio ir sūnų fabriko jaunystės muilo reklama. Teigiama, kas šis muilas pripažintas kaip geriausias odos baltumui ir švelnumui palaikyti, beje, patariama sau-

gotis „pamėgdžiojimui“. Vienoje įdomesnių reklamų pranešama apie naują – nepaprastą sensaciją parfumerijoje: muilą ir pudrą dantis.

„Mostis flora“, išrastą Vienoje D. Gartmano. Teigiama, kad jis nedžioviną odos, o ją minkština.

Reklamuojamų skelbimų turinys susijęs su žmonių poreikiu atrodyti sveikam ir gražiam. Moterys visais laikais stengėsi atrodyti gražios, rūpintis savo sveikata ir išvaizda.

„PILINUM“.

Vaistas plaukų auginimui neseniai išrastas, o jau turi daug padėkų. Nuo seniau išrastųjų vaistų skiriasi tuo, kad plaukai pirm laiko ne žyla. Tas vaistas naikina pleiskanas ir sustiprina plaukus; neleidžia jiems kristi ilgai tų vaistų vartojusieji žmonės, džiaugiasi tankiais ir stiprais plaukais.

Kaina už didelį flakoną 2 r.; už mažą – 1 r.

Gydytojų Tarybos patvirtintas.

Vilnius, Didžioji gatvė, № 40 Pelagija Zdzienickiene.

Plaukų auginimo skystimas. Ilga laiką vartodama vandenį sustiprinimui plaukų „PILINUM“ persitikrinau, jog ne tik tai ką nekrinta plaukai, bet dar ir pradeda geriau augti, už ką sakau ačiū išradėjai P. Zdzienickienei.

Marija Pomaško. Marija Bohuševič, Marija Knaapp.
3--46--1

«KASTOLIN»

Aukso medalium apdovanotas Paryžiaus parodoje 1905 m. ir aukštesnėmis dovenomis „GRAND-PRIX“ tarptautiškoje BRIUSSELIO parodoje 1905 m. ir Antverpeno parodoje 1906 m. naujas vaistas dėl plaukų L. S. BEILINO

„KASTOLIN“

skiriasi nuo kitų vaistų tuo, kad sulaiko pradėjusius žilti plaukus. Šitie vaistai naikina pleiskanas, sulaiko plaukų slinkimą ir greitai augina.

Po kelių kartų vartojimo galima jau patėmyti geras «KASTOLINO» pasekmes.

BONKUTĖS KAINA 2 r. 60 k.
(be persiuntimo).

Galima gaut visose aptiekose, aptiekoriškose sankrovose ir parfumerijose.

Perpirkliams atsakantis nuošimtis.

Išsiunčiama už pinigų arba uždėtu mokesčiu (rankpinigiai būtinai reikalingi).

Sukrauta !Akcionių Draugijoj!

„GENRICH WELT“

Varšavoje, gtv. Perejezd № 5.

Laiškus su užsakymais prašo rašyti lenkų ir rusų kalbose.

«KASTOLIN»

!! REIKALAUKITE VISUR !!

S. J. ČEPELEVIECKIO ir S-nų

Paskiausio kvėpalų išradimo

Naują gėlių vandenį.

Polki kriksolinė bonkutė 1 rub. = Kvapai:
«TIKRO HIACINTO» -- «NILA FLORA» -- «GEGUTĖS GOPTUVĖLIS» -- «FIOLETTE DELICE» -- «ŽYDINTIS ŠILAS» -- «ROSELA FRANCE».

Visiškai atstoja parfumą.

1--2--1

PURVINAI IŠ SMELTĖS...

„Vorutos“ pokalbis su Martynu Purvinu

Atkelta iš 1 p.

Daugiausia šios pavardės atstovų buvo ūkininkai, bet vėliau ir mokytojų buvo ne vienas. Na, o 1944 metais daugelis Purvinių, kaip ir kiti Klaipėdos krašto gyventojai, pasitraukė į Vakarus. Tačiau sovietmečiu tekdavo sakyti, kad apie užsienyje esančius gimines nežinau ar jų neturiu, susirašinėjimas nebuvo galimas. Tik atkūrus nepriklausomybę, atsivėrė galimybės vėl susitikti su giminėmis.

Taigi galima sakyti, jog jau nuo mažens Jūsų pareiga buvo rūpintis Klaipėdos krašto, Mažosios Lietuvos, savo protėvių palikimu, jį tyrinėti?

M. P.: Pareiga tikrai buvo, bet ne visada buvo galimybių. Sovietmečiu mano tėvas, Erikas Purvinas, turėdavęs daug nemalonių, partijai vykdant eilines „liaudies priešų“ gaudymo kampanijas ir prisimenant, kad jis kilęs iš „nei šiokio, nei tokio“ krašto. Dar nacių laikais tėvas persikėlė į Dotnuvą, kur jį pakvietė dirbti Žemės ūkio akademijoje, o pokario metais su visa akademija persikėlė į Kauną, kuriame gimiau ir aš. Tėvas buvo išsaugojęs ir „pundą“ senų knygų, nors daugelis karo metais pražuvo. Na, bet pokariu apie tokius dalykus kalbėti nebuvo galima. Nebuvo galima girtis, kad tėvas buriniu laivu „Budys“ plaukiojo Baltijos jūroje ir toliau, kad buvęs Vakarų pasaulyje, kaip tada vadino. Jam, galima sakyti, pasisekė, nes per savo ilgą gyvenimą dar pamatė, kaip pasaulis pasikeitė į geresnę pusę.

Gal galėtumėte pasakoti apie savo, kauniečio, kelią į Mažosios Lietuvos architektūrinio paveldo, kaimų ir miestelių tyrinėjimus?

M. P.: Kelias buvo gana vingiuotas. Nebuvo galimybės atvirai sakyti, kad štai čia mūsų gimtinė ir mes norime ją tyrinėti. Ir šeimoje vengdavome apie tai kalbėti. Baisęs meno mokyklą, įstojau į architektūrą. Buvau linkęs ne tiek į abstrakčiuosius menus, o į šį tą konkretesnio, todėl ir susidomėjau architektūra. Širdis linko prie vadinamosios kraštovaizdžio architektūros, o ne pramoninių ar panašių pastatų. Visgi tėvas buvo botanikas, gamtos žinovas.

Neblogai baigęs mokslus, nuėjau dirbti į vadinamąjį „žemprojektą“, projektuoti kaimo gyvenvietes. Tai buvo, švelniai tariant, labai nuobodus gyvenimas, kadangi reikėjo laikytis standartų, „sukišti“ kaimus į tam tikrus rėmus. Su pagyrimu baigusį mokslus, mane tuometinis Vilniaus statybos inžinerijos institutas pakvietė į aspirantūrą, kur aš vėlgi pasirinkau gamtos grožio saugojimo temą, o ne „socializmo laimėjimus“ naujų mikrorajonų statyboje. 1972 metais Vilniaus statybos inžinerijos instituto Architektūros fakultetas ėmė vykdyti senųjų kaimų tyrimus. Tai buvo gyvenimo posūkiu taškas, nes būtent tada išitraukiau į kaimų tyrimus. Tie tyrimai buvo vykdomi Vilniaus krašte, Dzūkijoje, Aukštaitijoje,

je, kartais pabūdavome ir Žemaitijoje. Vadovams, priimantiems sprendimus, stengdavusi priminti, kad yra tokia Mažoji Lietuva, Klaipėdos kraštas, tačiau tai būdavo atmetama kaip neaktualus dalykas, apie kurį ir kalbėti nereikėtų. Ir po karo, ir prieš kariu buvo entuziastų, tyrinėjusių Didžiosios Lietuvos kaimus, tuo tarpu į Klaipėdos kraštą beveik nebuvo įžengusi tyrėjo koja. Tarpukariu Berlynui jis, kaip užkampis, visai nerūpėjo, Kaunui taip pat.

„Perestroikos“ laikais buvau apkaltintas tuo, kad einu prieš sovietų valdžią, kaip „nesovietinis dėstytojas“ buvau išgrūstas iš aukštosios mokyklos. Nors po to įsidarbinti buvo sunku, pasirodė, kad atleidimas man buvo laimė. Tą vasarą, 1986 – 87 metais, atsидūriau Rusnėje, kuri padarė man milžinišką įspūdį, nors ir iki tol buvau ne kartą joje lankęsis. Iki tol tyrinėjęs tik Rytų Lietuvą, labai nustebau, kad Rusnėje viskas visai kitaip, aptikau neregėtų dalykų. Buvau laisvas žmogus, visą vasarą vaikščiojau po Rusnės apylinkes, fotografavau ir niekas man nenurodinėjo, ką reikia daryti. Sudariau kelis toms Rusnės apylinkių aprašymų, o tada, 1987 - aisiais, darytos nuotraukos dabar jau istorinės, nes daugelis pastatų buvo perstatyti ar nugriauta.

1988 metais, įsidrąšinus Lietuvos spaudai, savaitraštyje „Kalba Vilnius“ paskelbiau pirmą aštrų rašinį apie tai, kas laukia Rusnės. Buvo paskelbtas planas, pagal kurį Rusnė turėjo būti „patobulinta“: nugriauti senus medinius pastatus, kurie neva visai nusenę ir griūvantys, o jų vietoje pastatyti Alytaus namelius ar silikatinių plytų daugiabučius. Mane, tiek Rusnę išvaikščiojusį, tas projektas užgavo, tai ir parašiau tą straipsnį. Galiausiai, pirmaisiais atgimimo metais, Rusnės problema buvo išspręsta gana sėkmingai. Tuo metu nepriklausomos Lietuvos ministru buvo Algimantas Nasvytis, teko su visu projektu ir pas jį nukeliauti. Išdėstėme požiūrį, kad tų namų visai nereikia griauti, nes jie labai įdomūs, tai ministras mus pasveikino. Tuo metu vis dar gyveno me euforijoje ir negalvojome apie konkretesnius ekonominius, grupinius bei privačius interesus ir pan.problemas.

Dabar, eidamas per Rusnę, galiu riesti nosį ir sakyti: „Štai mano namas, ir tas mano namas, o ten mano gatvė“, nes buvo parašyta, kada kurį namą nugriauti, o jau daugiau kaip 10 metų praėjo ir namai tebestovi ir aš tuo be galo patenkintas. Vėliau ir kitas Klaipėdos krašto vietas aplankėme ir vėlgi buvome nustebinti, kad štai stūkso tokie įdomūs pastatai. Užsiėmiau publicistine veikla, paruošiau spaudai turbūt ne vieną šimtą straipsnių.

Nusprendžiau inventorizuoti visą Klaipėdos krašto architektūrinį paveldą. Pradėjau nuo Šilutės rajono, Rambynų apylinkių. Ėmiau fotografuoti senus pastatus, ver-

tinti, kurie namai ypač saugotini, kurie mažiau. Taip 1987 metais ir prasidėjo nesibai-giantis vaikščiojimas po Klaipėdos kraštą.

Vaikščiojant po kaimus klostėsi ir pati darbo metodika. Rytų Lietuvoje darbas buvo visai kitoks. Nuvažiuoji į sunykusį kaimą, bet jo gyventojai – vis tie patys žmonės, kurių seneliai statė tas sodybas. Nueini pas žmones ir gali klausinėti, kas stovėjo greta, koks čia svirnas buvo ir pan. Rytų Lietuvoje pasiekiau ir rekordą: apie Švenčionių rajono kaimą Mėžionis prirašiau 17 tomų, mašinraščio būtų susidarę kokie 200 puslapių. Tame kaime sėdėjau 4 metus, per tą laiką mirė daug senų kaimo gyventojų, bet su daugeliu spėjau pabendrauti ir labai būdavo gaila, kai kas mirdavo nespėjęs visko papasakoti. Man pavyko atsekti to kaimo šimtą metų gyvenimo. Tam reikėjo didelės kantrybės, nes kaimo žmonės kalbėjo padrikai, tai tą, tai aną prisimindami. Dabar nebesugebėčiau tiek rašyti, iš chaotiškų gabaliukų suformuoti kaimo vaizdo. Senais laikais tai buvo labai didelis kaimas, turėjo apie 90 sodybų.

Pakliuvęs į Klaipėdos kraštą, irgi turėjau ūpo taip pat dirbti, bet po to pamaniau, kad viso gyvenimo neužteks krapštantis po kiekvieną kaimą. Dar patyriau didelį nusi-vylimą, nes ko bepaklausdavau, išgirdavau atsakymą: „Nežinau“. Svarbiausias dalykas buvo „apibėgti“ tą Mažąją Lietuvą ir fotografuoti, fotografuoti, fotografuoti. Taip palaipsniui surinkau 60 000 kadrų kolekciją. Reikėjo ne padrikai fotografuoti, kas pakliuvo, o dirbti sistemingai, žiūrint į kaimų planus, kurie sovietiniais laikais buvo blogi, numeruoti kiekvienos sodybos nuotraukas, kitaip ta milžiniška krūva nuotraukų neturės prasmės.

Jūs labai aktyvus: rašėte ir rašote į įvairius laikraščius, žurnalus nuo pat Atgimimo pradžios. Galbūt apie tai ką nors papasakotumėte?

Kai viskas 1987 – 88 metais ėmė verstis aukštyn kojom, kai ėmė aiškėti nežinomi istorijos puslapiai, ir pats pasijutau esąs istorijos dalyvis. Iki tol teko būti labai uždaroje architektūros, ypač urbanistikos, sistemoje. Turėjau reikalų su generaliniais planais – brėžiniais, aprašymais, t.y. slaptais dokumentais, kuriais liaudis neva neturėjo domėtis. Prasidėjus Atgimimui, pradėjau galvoti apie sovietinę urbanistiką. Kaip tik domėjomės sovietiniais generaliniais planais ir išaiškėjo įdomių dalykų apie mažesnius miestelius. Suplanuodavo pastatyti butų, vaikų darželių ir t.t. Praeidavo 15 – 20 metų, kol galiodavo tas planas, ir paaiškėdavo, kad tie planai niekada nėra įvykdomi ir jau pradėdamos rengti naujas planas. Tai-gi Atgimimo metais parašiau seriją straipsnių apie tuos slaptus planus.

Buvo toks žurnalas „Statyba ir architek-tūra“, jame paskelbėme straipsnių apie Tauragę, Šakius, Jurbarką. Buvom atradę paradoksalų dalykų, pavyzdžiui, dar Stalino valdymo metais sudarytas Jurbarko generalinis planas, kuriame, šiandienos akimis žiūrint, Jurbarkas suplanuotas kaip concen-

tracijos lageris. Nubraižytas stačiakampis gatvių tinklas su standartiniais namukais, kas kelintas kvartalas turėjo stovėti duonos parduotuvė, prie parduotuvės – viešasis tualetas, kad visi pagrindiniai poreikiai būtų patenkinti. Surikiuota kaip vergų koncentracijos stovykloje.

Atrasdavom ir labiau šokiruojančių dalykų, pavyzdžiui, planus nugriauti Aušros vartus, pertvarkyti Kauno Karo muziejaus sodelį, vietoj Laisvės statulos pastatyti CK ir KGB vado Felikso Džeržinskio skulptūrą.

Pradėjome rengti sovietmečio architek-tūros tomą, norėjome parodyti, kaip buvo gyvenama anais laikais. Dabar rašau palyginti labai nedaug, mano straipsniai baigė-si simboliškai – rašinių ciklu „Ko negalima sakyti nepriklausomoje Lietuvoje?“ Vieną vakarą Kaune prie namų manęs lau-kė keli vyrukai, norėję mane nužudyti, nes spardė tik į galvą. Taip besigydant ir nutrū-ko ta straipsnių serija.

O kaip atsirado Mažosios Lietuvos enciklopedija?

Kiek teko kalbėtis su išeivijoje gyvenančiu profesoriumi Viliumi Pėteraičiu, jis teigė, kad išeiviai gyvendami emigracijoje jau po karo pagalvojo, jog reikėtų parengti koki didesnį leidinį. Ir kai buvo leidžiama Bostono Lietuvių enciklopedija, Mažosios Lietuvos entuziastai irgi bandė kaupti straipsnius. Tačiau pokario metais išeiviai dar neturėjo materialinių galimybių. Be to, išeivių iš Didžiosios Lietuvos buvo kur kas daugiau nei iš Mažosios. Apie 1980-uosius metus, kai buvo sukurtas Mažosios Lietuvos fondas, irgi būta minčių išleisti ką nors didesnio. 1995 metais Mažosios Lietuvos fondo suvažiavime dalyvavo iš Lietuvos atvažiavęs profesorius Domas Kaunas, Mažosios Lietuvos spaudai labai nusipelnęs žmogus. Jis ir iškėlė mintį, kad reikia parengti Mažosios Lietuvos enciklopediją. Ši idėja nebuvo nauja, bet situacija Lietuvoje buvo kitokia, atsirado galimybių ir entuziazmo.

1996 metais profesorius Vilius Pėteraitis atvažiavo į Lietuvą ieškoti talkininkų, tada jis ir susitiko su mumis. Profesorius Pėteraitis kartu su mano tėvu studijavo Vytauto Didžiojo universitete, buvo vienoje studentų korporacijoje „Mažoji Lietuva“. Nusprendėme vyriausiojo redaktoriaus pareigas siūlyti akademikui Zigmui Zinkevičiui, kadangi tai plataus akiračio žmogus, užsiimantis lituanistika, ir prasidėjo parengiamasis darbas. Rinkome vardynus, siūlėme, apie ką rašyti. Mes su žmona rašėm apie architektūrą. Mokslo ir enciklopedijų leidyklos direktorius Zigmantas Pocius, jau senokai miręs, irgi palaikė mūsų idėją. Buvo pasitelktas ir toje leidykloje dirbęs Algirdas Matulevičius. 1996 metų spalio mėnesį buvo pradėti enciklopedijos rengimo darbai.

Dėkojame už pokalbį.

Kalbėjosi Dana BUINICKAITĖ ir Juo-zas VERCINKEVIČIUS Danos Buinickaitės nuotr.

„LIETUVOS TOTORIAI – KARIAI“ – VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUJE

Kovo 22 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje atidaryta nauja paroda „Lietuvos totoriai – kariai“.

Taip lėmė istorija, kad Lietuvos valstybėje kartu su lietuviais gyveno baltarusiai, rusai, lenkai, žydai, karaimai, totoriai. Visi jie įnešė ženklų palikimą į Lietuvos istorinį, kultūrinį ir karinį paveldą.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpio ypatingai išsiskyrė Lietuvos totoriai, įnešę didelį indėlį į Lietuvos kariuomenės istoriją, karo meno pasiekimus. Jie nuolat sudarydavo stambius nacionalinius kovinius dalinius ir dalyvaudavo karuose, saugodavo LDK sienas. Lietuvos totoriai gerbė valstybę, kuriai tarnavo, tai liudija prašymas, rašytas 1520 m. valdovui Žygimantui Senajam: „Neturim šviesiausio atminimo Vytauto! Jis nevertė mūsų užmiršti Pranašo, ir mes, kreipdami savo akis į šventąsias vietas (Meką ir Mediną), kartojame jo vardą kaip savo kalifų var-

dus. Prisiekiame savo kardais, kad mylime lietuvius. Kare jie paėmė mus į nelaisvę, bet įžengusiems į šias žemes pasakė, kad šis smėlis, šis vanduo ir šie medžiai yra mūsų visų. Jis (Vytautas) žinomas mūsų vaikams, o prie Sūriųjų vandenų (Kryme) ir kipčiakai žino, kad Jūsų krašte nesame svetimšaliai.”

Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai, vertindami Lietuvos totorių nuopelnus Lietuvai, 2007 m. kovo 22 d. visuomenei pristatė **parodą „Lietuvos totoriai – kariai“**. Ši paroda parengta kartu su **Lietuvos nacionaliniu muziejumi ir Lietuvos totorių bendruomenių sąjunga**. Parodoje eksponuojama žymiausių Lietuvos totorių dalinių vadų heraldika, karinė ginkluotė, totorių karininkų ir karių asmeniniai daiktai, karinės vėliavos ir religinė atributika, fotonuotraukos, meno kūriniai, Lietuvos valdovų korespondencija apie totorių karių tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Parodos ekspozicijos laikotarpis apima laikotarpį nuo Vytauto Didžio-

jo laikų iki šių dienų. Šia proga Krašto apsaugos ministerija ir Vytauto Didžiojo karo muziejus išleido ir parodos „Lietuvos totoriai – kariai“ katalogą. Katalogo atsakingasis redaktorius – VDKM direktoriaus pavaduotojas A. Pociūnas, fotografas L. Žiemys, dizainerė A. Pranskūnaitė.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus parodos atidarymą savo apsilankymu pagerbė Apaštališkasis Nuncijus J.E. Arkivyskupas Peter Stephan Zurbriggen, Turkijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius J.E. Oguz Özge, Rusijos Federacijos ambasados patarėjas Aleksej Klim, Lietuvos krašto apsaugos ministro patarėjas Kęstutis Kriščiūnas, Kauno igulos vadas plk. Artūras Leita, KAM finansų ir biudžeto departamento direktorė plk. lt. Ina Naruševičienė, CFTT viršininkė Ona Vitčienė, kitų tarnybų ir karinių dalinių vadai, Lietuvos muziejų vadovai.

Parodos atidarymo ceremonijoje kalbėjo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direkto-

rius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos pirmininkas Adas Jakubauskas, Kauno mečetės imamas ir Kauno musulmonų religinės bendruomenės pirmininkas Romas Jakubauskas, Lietuvos totorių bendruomenių atstovai. Puikias ir džiugias akimirkas visiems susirinkusiems VDKM svečiams dovanojo muzikinio teatro solistai Rita Preikšaitė, Tomas Ladiga, pianistė Beata Vingraitė, KTU tautinio meno ansamblis „Nemunas“ (meno vadovė Margarita Tomkevičiūtė).

Visiems žinoma tiesa, jog gražūs darbai daug iškalbingesni už gražius žodžius. Ap-lankykite parodą „Lietuvos totoriai – kariai“ ir patys ją įvertinkite...

*Regina RAJECKIENĖ,
Vytauto Didžiojo karo muziejaus
Ryšų su visuomene ir bendrojo
skyriaus vedėja*

TEOLOGINĖS IŠMINTIES IR DVASINGUMO MILŽINAS

Augustinas ICKEVIČIUS, Liutonys, Kaišiadorių r.

Česlovo Kavaliausko kapas, Vievio bažnyčios šventoriuje

Prisiminimų rašyti neteko, tačiau jeigu toks sumanymas kada iškiltų, tai pirmieji knygos puslapiai būtų skirti paskutiniams praėjusio amžiaus dešimtmečiams. Laikotarpiui, kai dirbau M. Mažvydo bibliotekoje, Vilniaus universitete, kur pats likimas suvedė su iškiliais mūsų krašto kultūros žmonėmis. Pažinau kraštotyrininką Eugenijų Danilevičių, liaudies dainių Paulių Širvį, poetus: Eugenijų Matuzevičių, Bronių Mackevičių, Vladą Vaitkevičių, rašytojus: Joną Avyžių, Juozą Aputį, Vladą Dautartą, Viktorą Brazauską, Leonidą Jacinevičių, literatūros kritikus: Algimantą Bučį, Alfredą Guščį, Stasį Lipskį, istoriografą Julijų Būtėną, aktorių Aleksandrą Kernagį, profesorius Levą Vladimirovą ir Vladą Žuką. Dešimtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje tokiu kultūros milžinu menu kunigą Česlovą Kavaliauską. Jį prisimenu dar iš pokalbių, rengtų Lietuvos katalikų radijo „Mažosios studijos“ (1995 – 1996 m.) redaktoriaus Vaidoto Žuko, jau minėtojo profesoriaus Vlodo Žuko sūnaus.

Anuomet iš savo aplinkos kultūros šviesulių girdėdavau daug gerų žodžių apie kunigą Česlovą Kavaliauską. Tuometinę kultūrinę aplinką ugdė ir skatino naujai mąstyti netradiciniai kunigo straipsniai, pamokslai, pokalbiai su juo „Mažonoje studijoje“.

Kunigas Česlovas Kavaliauskas gimė 1923 metais liepos 20 dieną gražiam Rytų Aukštaitijos miestelyje Pumpėnuose (Pasvalio r.). Vėliau kartu su šeima persikėlė į Kauną. Mokėsi „Aušros“ berniukų gimnazijoje. Prasidėjus karui, 1941 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Čia jis įsimenamas, kaip pažangus klierikas, labai gabus kalboms. Anot rašytinių šaltinių, kurie vėliau bus cituojami, apie 1944 m. Č. Kavaliauskas įstojo į seminarijoje veikusią klierikų tomistų kuopelę, kurios nariai gilinosi į filosofiją ir teologiją. 1946 m. arkivyskupo T. Matulionio įšventintas į kunigus, tačiau ne vien apaštališkoji ganytojo apraishka nuo šiol jaudina jauną kunigą...

Dar kunigų seminarijoje į jauną klieriką Č. Kavaliauską atkreipė dėmesį sovietinis saugumas. Knygoje „Širvintos“ (Vilnius: Versmė, 2000) Kazys Misius plačiai aprašo sovietinio saugumo sukurptą kunigui Č. Kavaliauskui baudžiamąją bylą, kurioje yra ir kiti „kaltinamieji“.

„Nors patys čekistai ratelio veikloje jokio antisovietizmo neižiūrėjo, tačiau grupinę agentūrinę bylą pradėjo. Ieškota naujų agentų. Netrukus klierikai suprato, kad sovietiniam saugumui apie tomistų ratelį viskas žinoma ir 1946 m. pradžioje jo veiklą nutraukė. Savo ruožtu buvo nutraukta ir grupinė agentūrinė šio ratelio byla“ (p. 695). Tačiau, anot K. Misiaus, Č. Kavaliauskas ramybės neturėjo. Čekistai nuolat lankėsi seminarijoje. Vienas jų buvo Č. Kavaliausko bendraklasis iš „Aušros“ gimnazi-

jos laikų. Kartą pastarasis klierikui į kišenę nepastebimai įbruko raštelį, kuriame buvo rašoma, kad Č. Kavaliauskui gresia pavojus ir jis noris padėti. Tuo tikslu skiria pasimatymą pas klieriko motiną. Ir raštelis, ir pasimatymo vieta jaunam klierikui dvelkė pinklėmis, todėl jis viską negirdom praleido ir į raštelį neatsakė. Tik pas seminarijos rektorių Stanislovą Gruodį apsilankė ir viską jam papasakojo. „Rektorius patarė nemesti seminarijos. Č. Kavaliauskas persikėlė į kitą bendrabučio korpusą, tačiau sužinojo ir pats pastebėjo, kad čekistai nesiliauja juo domėtis. Todėl 1946 m. kovą su vadovybės žinia iš seminarijos laikinai išvyko pas savo krikšto motiną Emiliją Grabauskiene, gyvenusią Pasvalio valsčiuje. Po trijų savaičių grįžo į Kauną ir su keliais klierikais gyveno paskirtame bute. Deja, vieną dieną to namo kieme Č. Kavaliauskas susitiko su Maslobojevu, kuris ėjo pas klierikus daryti kratos“ (Ten pat.).

Č. Kavaliauskas vėl išvyksta iš Kauno. Šįkart jis aplanko Viduklėje gyvenantį kunigą Praną Tumina. Pas jį Č. Kavaliauskas gyvena apie mėnesį. Anot K. Misiaus, artėjant kurso įšventinimo datai, vėl atvyko į Kauną. Manoma, kad valdžia reikalavo klieriko Č. Kavaliausko į kunigus nešventinti. 1946 06 16 Kaišiadorių vyskupas T. Matulionis beveik visą kursą įšventino į kunigus, o Č. Kavaliauskas tik patarnavo toms apeigoms. Po dviejų dienų tas pats vyskupas vienoje Kauno bažnyčioje neviešai įšventino klierikus Č. Kavaliauską ir Gerardą Dundą į kunigus (p. 695). Kunigas Č. Kavaliauskas kurį laiką vikaravo Pašvitinio parapijoje.

Savo knygos

„Kaišiadorių krašto žmonės“ (Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2002) trumpoje Česlovo Kavaliausko biografijoje rašytojas Jonas Laurinavičius rašo, kad 1950 m. kunigas areštuotas, etapu išvarytas į Norilską, į ypatingojo režimo konclagerį. 1953 05 25 – 06 16 dalyvavo kalinių sukilime, buvo sukilimo komiteto narys. Sukūrė sukilėlių himną. Č. Kavaliauskas buvo atrinktas į mirtininkų būrį sušaudyti, tačiau, suėmus L. Beriją, daliai pasmerktųjų nuosprendžio nespėta įvykdyti, gyvas liko ir kunigas Č. Kavaliauskas, tik perkėlė jį į kitą konclagerį – Cholodnoje, Kolymos pusiasalyje. Kunigo atsiminimai iš Sibiro aprašyti fragmente „Baltojo liūdesio tropikai“ paskelbti 1992 m. knygoje „Norilsko Vyčiai“ (p. 113).

Minėtoje knygoje (p. 137) A. Mozeris rašo, kad kunigas Č. Kavaliauskas visada lietuviams lagerininkams išversdavo ilgesnius laikraščių straipsnius ar pranešimus, pakoментuodavo, paaiškindavo. Versdavo taip sklandžiai, lyg skaitytų lietuvišką laikraštį.

Iš Sibiro lagerio slibino nagų kunigas Č. Kavaliauskas išsivaduoja 1956 metais. Sugrįžęs į Lietuvą, kurį laiką dar tarnavo Kauno arkivyskupijoje. Vėliau persikelia į Kaišiadorių vyskupiją, kur pasineria į savarankiškas teologines studijas, tik retsykiais tai šen, tai ten eidamas klebono pareigas. Tenka priminti, kad 1966 – 1967 metais kunigas Č. Kavaliauskas buvo Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleris. Pasak J. Laurinavičiaus, kunigas gilinosi į autentiškus Šv. Rašto tekstus, iš senosios graikų kalbos Kazokiškėse išvertė Naująjį Testamentą, kuris buvo išleistas 1972 metais. Iš viso yra žinomi keturi jo leidimai: antras pasirodė 1988 m., trečias – 1992 m., ketvirtas ekumeninis naujai redaguotas leidimas – 1998 m. Vertimą kunigas Č. Kavaliauskas atliko labai kruopščiai ir sąžiningai, siekdamas lietuviškų atitikmenų semantinio ir stilistinio tikslumo. Anot Naujojo Testamento redaktoriaus kunigo Vaclovo Aliulio, kunigas Česlovas Kavaliauskas prie vertimo darbavosi ketverius me-

tus (1966 – 1970). Tai vienas didžiausių jo darbų, kuris ryškiu šviesuliu įėjo į Bažnyčios ir į Lietuvos kultūros istoriją. Iš graikų kalbos išvertė Euzebijaus Cezariečio „Bažnyčios istorijos“ I – VII skyrius, į lietuvių kalbą vertė Vatikano II Susirinkimo dokumentus, redagavo „Psalmyną“. 1992 m. išėjo kunigo Č. Kavaliausko „Trumpas teologijos žodynas“ – pirmas autorinis teologijos žodynas mūsų krašto istorijoje. Prisiminkime Č. Kavaliausko straipsnių rinkinį „Teologija šiandien“ (1995 m.). Jau po autoriaus mirties „Aidai“ išleido kunigo Č. Kavaliausko rinktinių straipsnių ir pokalbių knygą „Tarp fizikos ir teologijos“ (1998 m.). „Neteko sutikti lygių kun. Č. Kavaliauskui pagal sisteminės pasaulio sampratos ir jos sąsają su tikėjimo reikšmingumu gylį, – tvirtina akademikas A. Buračas. – Kun. Č. Kavaliauskas griežtai rėmėsi A. Einšteino, H. Minkovskio, L. de Broilio, F. Kriko ir kt. XX a. mokslo klasikų bei jų mokinių darbais, nuolat gilinosi į specialios ir bendrosios reliatyvumo teorijų, gravitacijos kilmės ir kvantinės mechanikos, informatikos, hipererdvių, chaoso ir pasaulio atsiradimo bei jo evoliucijos problemas“ (Ten pat. p. 114).

Šalia minėtų polinkių mokslams kunigą Č. Kavaliauską per gyvenimą vedė poezijos mūza. Ir pats kunigas buvo didelis romantikas, poetinės sielos žmogus, sukūręs ir lyrikos šedevrų, rankraščiais paliko daug poezijos rinkinių: „Mėlynas kryžius“ (1954 – 1955), „Iš meilės lyrikos“ (1958 – 1959), „Rudens etiudai“ (1967). 2000 metais spaudos šviesa išvydo jo poezijos rinkinį „Pažadėtoji žemė“, kuriame vyrauja filosofinė poetika, kalbama apie pasaulio vieningumą ir Kūrėjo vaidmenį tikrovėje. Kunigo plunksnai priklauso E. A. Poe, R. Kiplingo poezijos vertimai.

2002 metais įprasmintas kunigo Č. Kavaliausko dvasinis ir kūrybinis gyvenimo kelias. Išleista kunigo Č. Kavaliausko knyga „Priespaudos metais skleidęs tiesą“, kurią sudarė akademikas Antanas Buračas ir Antanas Mozeris. Knyga buvo pristatyta Kaišiadorių katedroje iškilingai minint kunigo penktąsias mirties metines. Anot šaltinių, iškilmėse dalyvavo vyskupas Juozapas Matulaitis, prelatas Jonas Jonys, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos pirmininkas Antanas Lukša (Ten pat. p. 115). Sukakties proga I. Janonytės atsiminimus „Žmogus – Dievo partneris“ paskelbė „XXI amžius“ (2002, vasario 20).

Stebėtis verčia ir kunigo Č. Kavaliausko talentas kalboms. Pasak jo paties, dar lageryje iš kapitono Vytauto Babarsko išmoko kalbėti angliškai. Šaltiniai teigia, kad kunigas tobulai mokėjo vokiečių, prancūzų, graikų ir latvių kalbas. Teigiama, kad savarankiškai studijuodamas moderniojo mokslo įvairius šaltinius, greta mokėtų didžiųjų Europos kalbų, kunigas išmoko dar keletą, skaitė daugiau kaip dešimties valstybių kalbomis.

Iškilių tautos dvasininką, poetą, vertėją, išmintingą žmogų ir tuo pačiu nepaprastai kuklų, santūrų ganytoją prisimena tiek būvę jo kolegos, tiek paprasti parapijiečiai. Viena jų – žaslietė I. Janonytė, kuri atsiminimuose „Dvasia, žvelgusi į žvaigždėtą dangaus skliautą“ (Šiaurės atėnai. – 1998, vasario 28, p. 11) pirmųjų mirties metinių proga rašė: „jau metai, kai esame be Česlovo Kavaliausko, nors kartais per „Mažąją studiją“ vis dar tebegirdime šio šviesaus mūsų šimtmečio žmogaus balsą... Velionio būta ne tik įstabaus dvasininko, tikėjimo tiesų žinovas, bet ir nuoširdaus, atviro, kaip reta mielo žmogaus, komunikabilios asmenybės, visada pasiruošusios nuodugniai dialogui pačiomis įvairiausiomis temomis. Tuo ir man pačiai teko įsitikinti, kai jis buvo gyvas ir gyveno Žasliuose“.

Anot autorės, kai kunigas Česlovas Kavaliauskas manė, kad iš ligos patalo jau nebepakils, išdalijo tuos nedaugelį daiktų, ku-

riuos dar turėjo, net rašomąją mašinėlę kažkam atidavęs, o su knygomis vis dar nepajėgė skirtis. Toliau ji prisimena ir detalių pokalbį su kunigu Č. Kavaliausku, kuris pagautas romantinės išmonės prisipažino: „Aš daug gulėdavau ant žemės, man darė išpūdį žvaigždėtas dangaus skliautas, kalnai. Laukines rožes esu apdainavęs eilėmis. Draugavau su žmonėmis, kurie lankėsi ir netgi buvo kurį laiką gyvenę Japonijoje, kur jokios prabangos, jokių prašmatnybių nesivaikoma...“ (Ten pat.).

„Visą gyvenimą tenkindavausi tik gyvybiškai būtinais dalykais. Anksčiau, kol buvau tvirtesnis, ir stalą pats susikaldavau iš lentų. Pasitiesdavau ant grindų kelis čiužinius ir miegodavau ant jų. Iš folijos buvau pasidaręs lempos gaubtą, sienas išklijavęs paveikslėliais iš elementorių, nes man be galo patikdavo ir tebeapatinka elementoriai“ (Ten pat.).

Nuoširdžiai stebiuosi, kaip galėjo viename žmoguje tiek daug tilpti. Ir išmonės, ir dvasingumo, ir mokslo išminties. Viskas tilpo paprastame, kukliame ir nuoširdiame ganytojo pašaukime. Ir gyveno kunigas Č. Kavaliauskas nuošaliame Žaslių miestelyje, kuriame jam buvo jauku, nors jautėsi vienišas ir be pagrindo užmirštas. Apie tai jis kartą prasitarė parapijietei I. Janonytei. Pasak jos, kunigas prasitarė, kad nelabai norėtų skirtis su Žasliais, gal net sutiktų iki paskutinio savo atodūso leisti šiame miestelyje dienas – šalia dvibokštės raudonmūrės bažnyčios, kurios šventoriuje, kaip spėjama, palaidota dar ikimindauginės Lietuvos kunigaikščio Kerniaus duktė Pajauta. Piečiau – papėdėje kalvos, kur palaidota kunigaikštystė, vėliau pastatyta bažnyčia. Dar kunigas Č. Kavaliauskas pašnekovei prasitarė, kad tyvuliuojantis Žaslos ežeras jam primena Dubingius, nuostabią Asveją, kur gyvenant ir darbuojantis prabėgo patys gražiausi ir kūrybingiausi metai.

Ypač stebina tai, kad kunigas Č. Kavaliauskas, tiek daug nuveikęs Lietuvai, jos kultūrai ir dvasingumui, buvo paliktas savo senatvės tamsoje, kurios neįveikė atgimusios Lietuvos nepriklausomi atjautos, dėmesio ir dėkingumo vėjai. Skaudu šią dieną skaityti I. Janonytės prisiminimus, kuriuose beviltiškai užmiršto dvasininko žodžiai: „žiemą šiame kambarėlyje labai šalta, nebelikę Žasliuose kam padėti, parūpinti kuro, kokio maisto... Jei atsirastų kokia nors gerėliau apšildoma buveinė ir kas nors priešokiais padėtų jam apie save tvarkytis, tai niekur nesikeltų iš Žaslių. Žmonės čia esą geri, miestelis įdomus, apylinkės gražios...“ (Ten pat.).

„Neatsirado nei šiltesnio būsto, nei padėti skubančių žmonių. Kunigas Kavaliauskas tikrai buvo nusipelnęs lengvesnio saulėlydžio...“ (Ten pat.). Juolab, kad jau minėtos knygos 114 puslapyje rašytojas Jonas Laurinavičius pateikia kunigo Vaclovo Aliulio žodžius, pasakytus nekrologe: „Pažinojau ir pažįstu Lietuvoje daug gabių kunigų. Tarp jų yra ir talentingų, bet tik vieną laikau genialių: Česlovą Kavaliauską“.

Anot J. Laurinavičiaus, ne visiems buvo lemta suprasti kunigą Č. Kavaliauską, netgi jo broliams dvasininkams. Ne visi pripažino jo talentą, ne visi pagarbiai apie jį atsiliepdavo. Tą puikiai suprato ir kunigas Česlovas, kartą, prieš išdėstydamas savo poziciją, rašytojui R. Vanagai pareiškęs: „Žinau, ji ne visiems patiks, bet ką darysi, kad pas mus dar taip mažai plačiau, giliau mąstančių žmonių, tarp jų ir kunigų?“ („Lietuvos rytas“, 1997, kovo 1 d.). Pasak šaltinio, tas mintis viešai skelbti kunigas Č. Kavaliauskas „dėl šventos ramybės“ leido tik po savo mirties... (Ten pat. p. 115).

Vievio kapinėse buvo palaidota jo motina. 1997 m. vasario 20 d. miręs, 24 d. Vievio bažnyčios šventoriuje buvo palaidotas ir kunigas, teologinės išminties ir dvasingumo milžinas Česlovas Kavaliauskas.

LENKAI nesusitaikė su Vilniaus netektimi

Atkelta iš 1 p.

sociologijos mokslų daktaras Robert Wyszynski lenkų spaudai sakė, kad jo vadovaujama įstaiga ketina vykdyti ne tik muziejinę, bet ir šviečiamąją, informacinę veiklą. Ketinama bendradarbiauti su „kresų“ organizacijomis, kurios vienija kelis šimtus tūkstančių buvusių Vilniaus, Lvovo, Gardino ir kitų teritorijų gyventojų po Antrojo pasaulinio karo repatrijavusių į Lenkiją. Ypač daug dėmesio norima skirti jaunimo auklėjimui. Pasak instituto steigėjų, jaunuoliai mokykloje negauna pakankamai žinių ne tik apie tikrąją „kresų“ istoriją, bet ir... dabartį. „Pradėsi-me nuo skaitmeninių laikmenų kūrimo, kad būtų lengvai prieinama dabar leidžiama spauda iš „kresų“ ir iš Lenkijos“, – aiškina instituto direktorius.

– Ambicinga vokiečių veikėja Erika Steinbach pasiūlė Berlyne įkurti centrą, kuris užsiimtų iš dabartinių Lenkijos, Rusijos,

Čekijos ir Lietuvos žemių iškeldintų vokiečių istoriniais tyrimais. Ši iniciatyva Lenkijoje sukėlė visuotinį, pateisinamą pasipiktinimą – niekam juk nepatinka, kad tylomis būtų pastatytas paminklas visuomenei, kurios 99 % rėmė Hitlerį. Galbūt savotiška reakcija į Erikos Steinbach idėją buvo mintis įkurti savą „kresų“ institutą, kurio tikslas – priartinti lenkams istoriją. Tačiau kas nors po metų kitų gali paklausti: jeigu turite savo „kresų“ institutą, tai kodėl manote, kad vokiečiai neturi teisės į savo „kresų“ atminimą? – klausia profesorius Bogusław Bakula. Jis įsitikinęs, kad racionaliai mąstant toks institutas yra nereikalingas, nes Lenkijoje veikia gana daug mokslo įstaigų, kurios profesionaliai užsiima Abiejų tautų respublikos istorijos tyrimais. Tačiau, matyt, kam nors institutas reikalingas dėl politinių sumetimų.

– Jau pats pavadinimas yra negražus, nes

primena lenkų dominavimą Lietuvos, Ukrainos ir Baltarusijos žemėse. Kita vertus, turime teisę remti mūsų tautiečius, likusius už Lenkijos ribų ir tą problemą įvardinti pagal mūsų tradicijas. Bet sprendami šią problemą, turime vadovautis protu, taktu, atsižvelgti į mūsų kaimynų požiūrį. Bijau, kad tiems, kurie sumanė steigti „Kresų“ institutą, ne tiek rūpi remti lenkiškas mokyklas ar lenkų spaudą Lietuvoje, Ukrainoje ar Baltarusijoje, kiek kokia nors nacionalistinė avantiūra. Esu įsitikinęs, kad lenkai turi formuoti europietišką tapatybę, ne „kresų“. Šiais laikais kalbos apie „kresų“ savimonės formavimą yra nesąmonė, atskleidžianti jos sumanytojų provincialumą, – sako mokslininkas.

Šiuolaikiniai „kresai“?

Lenkai „kresais“ vadina tuos kraštus į rytus nuo dabartinės Lenkijos, kurie priklausė

lietuvių ir lenkų respublikai. Tačiau ši sąvoka vartojama ne tik kalbant apie tų žemių istoriją. Įvedus žodį „kresy“ į interneto naršyklę, pateikiama daugiau kaip septyni šimtai tūkstančių nuorodų. Lenkijoje organizuojami „kresų“ šiuolaikinės poezijos konkursai mokykliniam jaunimui, ekskursijos į „kresus“, veikia organizacijos, kurios organizuoja pagalbą „II Respublikos rytų kresuose“ gyvenantiems lenkams, yra „kresų“ svetainės, kur skelbiamos žinios apie Lietuvoje gyvenančių lenkų reikalus ar Lenkijos politikų vizitus šioje šalyje. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje keliuose lenkų laikraščiuose buvusios skiltys, kur buvo skelbiamos žinios iš „kresų“ – Vilniaus, Gardino ar Lvovo.

Varšuvoje įsteigtas „Kresų“ institutas nėra vienintelė tokio pobūdžio įstaiga Lenkijoje. Pšemislio mieste (Lenkijos pietryčiuose) nuo 1990 metų veikia Šv. Brunono Bonifacijaus „kresų“ institutas, kuris, kaip skelbiama, tęsia Varšuvos Rytų instituto ir Vilniaus Rytų studijų instituto (prieškarinio) veiklą.

Žvilė MAKUSKIENĖ, Punksas

„Aušra“ Nr. 7.2007.04.1-15

Operacijos „Vysla“ 60-metis

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

Ukrainą, kaip ir Lietuvą, palietė ne viena emigracijos banga. XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje jie, kaip ir lietuviai, vyko į Amerikos žemyną ieškoti geresnio duonos kąsnio ar bėgo nuo okupacinės valdžios teroro, nenoro tarnauti prieš kariuomenėje. Vėliau emigracijos priežastys keitėsi. Tačiau Ukrainoje vyko ir prievartinė emigracija, kurią daugelį metų siekta nutylėti. Pirmoji tokios emigracijos banga – lenkų ir vokiečių iškėlimas į Ukrainos teritorijos pasienio ruožus 1934–1936 m. Antroji (1944–1946) ir trečioji (1947) deportacijos banga – tai ukrainiečių iškėlimas iš jų etninių teritorijų Lenkijos valstybėje.

Prievartinė emigracija

1944–1946 m. beveik 488 tūkstančiai ukrainiečių priverstinai (nors visur buvo deklaruotas laisvanoriškumo principas) buvo perkelti į Ukrainos Sovietinių Socialistinę Respubliką – nuo Lvovo iki Donecko. Tačiau po tokio masinio „tautų perkėlimo“ taip vadinamojoje Užkerzonės teritorijoje (Padliesė, Chelmas, Nadsiania, Lemkovščina) dar likosi apie 150 tūkstančių ukrainiečių, kurie priešinosi deportacijai, slėpėsi miškuose ir gebėdavo sugrįžti į savo gimtus namus. Tada juos nusprendė perkelti į vakarinius ir šiaurinius regionus, į buvusios Rytų Prūsijos teritoriją, kuri atiteko Lenkijai vokiečiams pralaimėjus Antrajame pasauliniame kare.

Operacijos „Vysla“ pradžia

Formali operacijos „Vysla“ pradžia – Lenkijos gynybos ministro pavaduotojo generolo Karolio Sverčevskio (1897 02 22–1947 04 28) nužudymas. Jis buvo dalyvavęs 1917 m. spalio perversme, respublikonų pusėje kovėsis Ispanijoje, dalyvavo formuojant Lenkijos kariuomenę ir užėmė aukštas pareigas. Pagal oficialią versiją generolas K. Sverčevskis 1947 m. balandžio 28 d. inspekinės kelionės į Beščadą metu pateko į Ukrainos sukilėlių armijos (UkSA) pasalą. Tačiau tyrinėtojai liudija, kad tuometiniai komunistinės Lenkijos valdytojai ir jų globėjai Maskvoje patys susidorėjo su populiariu ir mėgiamu generolu K. Sverčevskiu. Jau kitą dieną įvyko Lenkijos politbiuro pasitarimas, kuriame buvo priimtas sprendimas dėl operacijos „Vysla“ pradžios. Šį itin slap-tą nutarimą Gomulka ir Berut pasirašė slap-vardžiais: Veslav ir Tomaš. Taip buvo siekiama galutinai išspręsti ukrainiečių klausimą „nebus žmonių – nebus problemų!“ Buvo bandoma įrodinėti, kad perkėlus ukrainiečius, susilpnės UkSA veikla. Tačiau tuo metu Lenkijos teritorijoje, pagal lenkų žvalgybos duomenis UkSA karių buvo apie 1700 ir jie realios grėsmės komunistiniam režimui jau nebekėlė.

Gyventojų deportacija

Karinė operacija „Vysla“ prasidėjo 1947

m. balandžio 28 d. ryte, ketvirtą valandą. Miegančius kaimus apsupo kariniai daliniai. Buvo atidžiai stebima, kad niekas nepasitrauktų ar nepasiliktų. Buvo pranešta, kad tokie asmenys bus skelbiami banditais ir jiems bus taikomos ypatingos priemonės. Pasirengti kelionei buvo duota nuo 2 iki 5 valandų, tačiau kai kuriose vietose teliko tik 20 minučių. Trūko transporto, todėl žmonės mažai ką galėjo pasiimti. Likosi jų pastatai, kuriuos buvo statę tėvai ar proseneliai, gyvuliai, sukaupti daiktai...

Operacijoje dalyvavo 5 pėstininkų divizijos, viena vidaus saugumo divizija, visa tų vietovių milicija. Be to, kovinėje parengtyje buvo Sovietų Sąjungos ir Čekoslovakijos pasienio kariai, kad ukrainiečiai negalėtų pabėgti į šias teritorijas. Operacijai „Vysla“ vadovavo generolas Stefan Mossar.

Deportuotus ukrainiečius apgyvendino ne miestuose, o kaimuose ir vienoje vietoje ne daugiau 10 procentų deportuoto kaimo gyventojų. Jiems neleido apsigyventi arčiau 50 km nuo pasienio sausumoje ir 30 km – jūros pasienio bei srities centrų. Galutinis tokio išblaškymo tikslas – asimiliacija.

Osvencimo filialas – Javožnas

Istorikams ir dabar kyla vis dar neatsakytas klausimas, kodėl Štalinas po beveik 500 tūkstančių ukrainiečių deportacijos 1944 – 1946 m. vėl nusprendė į savo teritoriją priimti 150 tūkstančių?

1947 m. gegužės 6 - 1949 m. sausio pabaigoje Javožne veikė koncentracijos stovykla – Osvencimo filialas. Čia vyko deportuotų ukrainiečių taip vadinamas perrūšiavimas buvo įkalinami tie, kurie buvo laikomi banditais ar jų ryšininkais.

Per nepilnus dvejus metus Javožno stovykloje buvo įkalinta apie 4 tūkstančiai žmonių, tarp jų 700 moterų ir vaikų. Čia buvome visi Užkerzonės teritorijos ukrainiečiai dvasininkai: 22 graikų apeigų katalikai ir 5 stačiatikiai. Galutinis operacijos „Vysla“ aukų skaičius – arti 10 tūkstančių.

Ukrainos prezidento V. Juščenkos dėmesys istoriniam atminimui

Artėjant skaudžios operacijos „Vysla“ 60-mečio jubiliejui ir siekiant pagerbti aukas, objektyviai nušviesti šiuos tragiškus Ukrainos istorijos puslapius 2007 m. balandžio 5 d. Ukrainos prezidento V. Juščenkos įsakymu Nr. 274/2007 buvo nuspręsta Kijeve bei kituose miestuose organizuoti gedulingus vakarus, tematinės moksline konferencijas, skleisti žinias apie įvykius, susietus su operacija „Vysla“, šią temą įtraukti į mokyklines programas, užrašyti liudinių atsiminimus, parengti ir išleisti dokumentų rinkinį bei tyrinėjimų medžiagą.

Įsakyme nurodyta Lvovo, Voluinės, Rivnensko ir Ternopolio sričių administracijoms

rūpintis paminklo deportacijos aukoms statymu Llove.

Įsakyme taip pat nurodyta Ukrainos užsienio reikalų ministerijai suaktyvinti pasitarimus su Lenkijos Respublika dėl renginių Lenkijos teritorijoje ir Lenkijos bei Ukrainos prezidentų dalyvavimo.

Nurodyta visapusiškai išplėsti masinę informaciją apie „Vyslos“ operaciją bei renginius.

Prezidentų susitikimas Varšuvoje

2007 m. balandžio 27 d. Ukrainos prezidentas V. Juščenka oficialaus vizito Varšuvoje metu su Lenkijos Respublikos prezidentu Lechu Kačinskiu pasirašė bendrą kreipimąsi dėl operacijos „Vysla“ 60-mečio minėjimo ir kitus 2007–2008 metų bendradarbiavimo dokumentus. Kaip Ukrainos spaudoje rašyta, abu prezidentai yra giliai įsiamoni-nę istorinio supratimo ir susitaikymo svarbą ir būtinybę.

Ukrainos prezidentas tikisi, kad Ukraina ir Lenkija artėja į bendrą operacijos „Vysla“ įvertinimą. V. Juščenka atkreipė dėmesį, kad į šį istorijos puslapį reikia žiūrėti itin atsakingai – tarpusavio susitaikymo ir atleidimo žvilgsniu.

Kituose dokumentuose paliestas nacionalinių mažumų Lenkijoje ir Ukrainoje klausimas.

Abu prezidentai dalyvavo ekumeninėse pamaldose, skirtose operacijos „Vysla“ aukoms, kurios vyko Varšuvoje, prezidento rūmų koplyčioje.

Iškilmingas minėjimas Llove ir kiti renginiai 2007 m. balandžio 27 d. Lvovo Salomėjos Krušelnickos nacionaliniame operos ir baletų teatre vyko iškilmingas minėjimas, skirtas operacijos „Vysla“ 60-mečiui paminėti. Ukrainos prezidentas V. Juščenka supėjo atvykti į Lvovą ir dalyvauti renginyje.

Buvo neįprastai malonu išgirsti, kad prezidentas, pradėdamas kalbą, pasisveikino krikščioniškai. Savo kalboje V. Juščenka akcentavo, kad reikia gerai žinoti savo tautos ir valstybės istoriją, nepamiršti nekaltų žuvusių, pabrėžė, kad operacijos „Vysla“ kaltininkai – komunistinis totalitarinis režimas, kuris turi būti tvirtai ir galutinai pasmerktas Ukrainos, Lenkijos ir viso pasaulio.

Po pranešimų buvo išklaudyta A. Kos-Anatolskio penkių dalių oratorija „Nuo Niagaros iki Dniepro“. Ją atliko Ukrainos Taraso Ševčenkos nacionalinės premijos laureatės – nusipelniusi Ukrainos kapela „Trembita“, Lvovo valstybinė choro kapela „Dudaryk“, taip pat Lvovo Salomėjos Krušelnickos nacionalinio akademinio operos ir baletų teatro simfoninis orkestras. Solistai – šio teatro sopranas Svetlana Mamčur bei baritonas Orestas Sydor. Dirigentas – Ukrainos Taraso Ševčenkos nacionalinės premijos laureatas, liaudies artistas, profesorius Jurijus Luciv.

Sausakimša Lvovo operos ir baletų salė ilgais aplodimentais dėkojo atlikėjams, karštai plojo prezidentui ir skandavo jo vardą.

Balandžio 28 Llove paskelbta nukentėjusių dėl prievartinio ukrainiečių iškėlimo iš etninių žemių (Lemkivščinos, Nadsianijos, Podliašės, Cholmsčinos) per operaciją

„Vysla“ atminimo – skausmo diena. Vėliau buvo perjuostos juodais kaspinais, o 12 valandą dienos suskambo Lvovo šventyklų varpai, kurių skambesys virpino sielas, tą momentą straipsnio autorė matė ne vieną braukiantį asarą. Lvovo srities vadovai padėjo gėlių toje vietoje, kurioje numatyta dar šįmet pastatyti paminklą 1944–1951 metų visų keturių pagrindinių Lvovo srities teritorijų deportacijų aukoms.

Sekmadienį, balandžio 29 d.,Lvovo srities taryba Laisvės prospekte, prie paminklo T. Ševčenkai, organizavo akciją, skirtą operacijai „Vysla“.

Operacijos „Vysla“ 60-mečio minėjimas Lenkijoje

Peremyslyje (Lenkija) operacijos „Vysla“ aukoms paminėti renginiai vyko 2007 m. balandžio 27–30 dienomis. Jau minėtas balandžio 27 d. Lenkijos ir Ukrainos prezidentų susitikimas ir jų dalyvavimas ekumeninėse gedulingose šv. Mišiose. Be to, tą pačią dieną Pietryčių moksliniame institute atidaryta darbų, skirtų deportacijoms, paroda. Bandūristų kapela, padainavo ukrainietiškus dainų.

Kitą dieną Peremyslyje vyko tarptautinis istorijos seminaras „*Akcija „Vysla“ karo ir pokario deportacijų fone*“, kuriame dalyvavo mokslininkai iš Ukrainos, Lenkijos, Prancūzijos bei JAV. Graikų katalikų apeigų bažnyčios kurioje įvyko dokumentinio rinkinio „Šaltiniai iš Ukrainos graikų apeigų katalikų bažnyčios veiklos Lenkijoje 1944–1989 metais“ prezentacija.

29 d. iš Lvovo į Peremyslį išvyko didžiulė autobusų vilkstinė. Jais keliavo prieš 60 metų į operaciją „Vysla“ pakliuvusių giminių, mokslininkai, valdžios atstovai. Peremyslyje Graikų katalikų apeigų bažnyčiose ir stačiatikių cerkvėse buvo aukojamas šv. Mišios, o Pikuličių karių kapinėse – ekumeninės gedulingos maldos už mirusius ir operacijos „Vysla“ aukas.

Buvo organizuota spaudos konferencija „Ukrainiečiai Lenkijoje – postulatai: operacijos „Vysla“ 60-metis“.

Graikų apeigų katalikų katedroje įvyko koncertas, o tėvų bazilijonų bažnyčioje - dokumentinio filmo „*Akcija „Vysla“*“ prezentacija ir susitikimas su autore Jadvyga Novakivska.

Pirmadienį (balandžio 30 d.) Peremyslio Tautos namuose vyko lenkiškų bei ukrainietišių filmų ir reportažų pokario deportacijos tematika prezentacija.

Tautos stiprybės šaknys

Operacijos „Vysla“ renginiai liudija vieningą tautos ir valstybės požiūrį – pagarbą savo istorijai, jos asmenybėms, skausmingų įvykių iškėlimą ir žinių apie juos sklaidą, tikro kaltininko – komunistinio totalitarinio režimo įvardinimą ir reikalavimą, kad tokie veiksmai ir jų vykdytojai būtų tvirtai ir galutinai pasmerkti viso pasaulio. Tik gerbiant ir branginant savo praeitį, galima pasisemti stiprybės ateities kūrybai.

Vilnius – Lvovas – Vilnius.

Voruta Lietuvos istorijos dvisavaitinis laikraštis 917713921067018	Prenumeratos indeksas 0135	Redakcinė kolegija: Tomas Baranauskas, dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, dr. Viktoras Jencius, dr. Napaleonas Kitkauskas, prof. dr. Arnoldas Pirockinas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, adv. Vytautas Zabiela, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė	Rėmėjai: Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Tautos fondas, JAV Spaudos radio ir televizijos remimo fondas
		© „Voruta“ 2007. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra II – Juozo Vercinkevičiaus leidyklos „Voruta“ (įmonės kodas LT281160790) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.	© „Voruta“, 2007. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. aštuonolikti leidimo metai. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 2 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel/ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, (8 605) 19 302 Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 1000 egz.